

Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi

Journal of Turkish Language and Literature

Araştırma Makalesi | Research Article

Open Access

Mahlas-nâmeler Işığında İdeal İnsan Arayışları: Hoca Neş'et Efendi'nin Mahlas-nâmelerinde İdeal İnsanın Vasıfları

Seeking the Ideal Person in the Light of Pseudonym Poems: The Ideal Person in the Pseudonym Poems of Hodja Neş'et Efendi

Zehra Şimşek¹

¹ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yabancı Diller Koordinatörlüğü, İstanbul-Türkiye

Öz

Klasik Türk edebiyatı, altı yüzyılı aşkın sürede yetiştirdiği şahsiyetler ile ortaya koyduğu zengin edebî malzeme itibarıyla birbirinden farklı gelenekleri içermektedir. Bunlardan biri olan mahlas verme ve mahlas-nâme yazma geleneği, şairin şiirlerinde kullanmak üzere üstat bir şairden takma ad alması veya bunu üstadın, nasihatlerinin bulunduğu bir şiir aracılığıyla vermesi şeklinde gerçekleşmiştir. Toplumun ahlaki değerlerine işaret eden, erdemli insan olabilmenin ipuçlarını veren birer vesika niteliği taşıdığını da söyleyebileceğimiz mahlas-nâmelerin önemli örnekleri 18. yüzyıl şairlerinden Hoca Neş'et'in kaleminden çıkmıştır. Neş'et, ömrünü güzel ahlaki öğreten bir hoca vasfıyla toplumun ihtiyaç duyduğu niteliklere sahip şahsiyetler yetiştirmek üzere talebelerine adanmış, mahlas-nâmeleriyle talebelerine erdemli insan olmanın ipuçlarını vererek toplum için gerekli olan ideal insan modelini çizmeye çalışmıştır. Bu çalışmanın amacı, Neş'et'in mahlas-nâmelerinde işaret ettiği ideal insan modelini gözler önüne sererek çağımızda kaybolmaya yüz tutan ahlaki değerlerin kendisini ilme adayan bir üstadın perspektifinden göstermektir. Bu bağlamda Neş'et'in *Divan*'ında yer alan mahlas-nâmelerindeki muhteva incelenerek konuyla ilgili beyitler dinî-tasavvufî ve ahlaki açılarından tasnif edilecek, şairin ideal insan modelini çizerken ele aldığı ahlaki erdemler ile şairin ideal şair ve şiiri hakkındaki görüşleri de ayrıca belirtilecektir.

Abstract

Classical Turkish literature has produced over six centuries of rich literary material and has provided the basis for the development and survival of these traditions. One of these, the tradition of using a pseudonym, took place in the form of the poet taking a pseudonym from a master poet whose art he emulated to use in his poems, or giving it through a poem containing the master's advice. Pseudonyms poems are documents that point to social moral values and give clues about being a virtuous person, and important examples came from the pen of Hodja Neş'et, an 18th-century poet. Neş'et, as a teacher of good morals, devoted most of his life to his students to raise personalities with the qualities needed by society, and tried to draw the ideal human model necessary for society by giving his students clues about being a virtuous person through their pseudonyms. The aim of the study is to reveal the ideal human model that Neş'et points out in his pseudonyms and to show the moral values that are about to disappear in our age from the perspective of a master who devoted himself to science. In this context, the content of the pseudonyms in Neş'et's *Divan* will be examined and the couplets on the subject will be classified in terms of religious-sufistic and moral aspects. The moral virtues that the poet used while drawing the ideal human model and the poet's views on the ideal poet and his poetry will also be stated.

Anahtar Kelimeler

Edebî himaye · değerler eğitimi · ideal insan · Hoca Neş'et · mahlas-nâme

Keywords

Literary patronage · values education · ideal person · Hodja Neş'et · pseudonym

Atıf | Citation: Şimşek, Zehra. "Seeking the ideal person in the light of pseudonym poems: the ideal person in the pseudonym poems of Hodja Neş'et Efendi". *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi-Journal of Turkish Language and Literature* 65, no. 3 (2025): 560-584. <https://doi.org/10.26650/TUDED2025-1488390>

 This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© 2025. Şimşek, Z.

 Sorumlu Yazar | Corresponding author: Zehra Şimşek zehra.oksuz@izu.edu.tr

Extended Abstract

The tradition of naming, which is one of the many traditions in the cultural heritage of the Turkish nation, has continued uninterruptedly from ancient times to the present. Classical Turkish literature, which constitutes an important period of Turkish literature in terms of the personalities and the rich literary material it produced over a period of more than 600 years, hosts different traditions and formed the basis for the development and survival of these traditions in accordance with their principles. The tradition of giving pseudonyms and writing under pseudonyms, which is one of the traditions in Turkish literature, was realized by the poet taking a pseudonym from another poet whom he accepted as a master and whose art and knowledge he admired. Giving a pseudonym to a poet was sometimes carried out by the master, who would give the pseudonym by writing a poem, most of which contained advice. When we look at the advice-containing examples of pseudonyms, these are historical documents that point to social moral values and give clues about being a virtuous person, and it is seen that the best examples come from the pen of Hodja Neş'et, one of the masters and poets of the 18th century. Hodja Neş'et devoted most of his life as a teacher who taught good and correct morals to his students to raise personalities with the qualities needed by society. In his pseudonym poems, he tried to portray the ideal human model necessary for society by giving his students tips on being a virtuous person.

In this context, when Hodja Neş'et's pseudonyms are examined, the content in question is classified in terms of both religious, mystical, and moral aspects. "To gain the consent of Allah and the Prophet, to leave the sins, to be smart and knowledgeable, to be careful in choosing friends, to be diligent, to be generous and helpful, to be honorable, dignified, to listen to advice, to be loyal, to have a child's temperament, to be a virtuous person, to value time, to stay away from empty words and gossip, to have knowledge and skills, to be humble by staying away from arrogance and pride, to be competent, to know the value of words, to speak truthfully and beautifully, to stay away from satire, to be loyal to one's ancestors." The values that show the ways of raising the ideal human being have been put forward; thus, it has been stated which moral virtues Hodja Neş'et touched upon and which ones he emphasized more while drawing the ideal human model. In addition, in this context, the poet's views on the ideal poet and his poetry have been examined under a separate title, and the original poetry of that period has been examined. By pointing out the ways of writing and becoming a qualified poet, he pointed out his own experiences in poetry.

With this study, we revealed that a master like Hodja Neş'et, who protected art and artists and tried to meet the needs of his time, was a man with a mission who devoted himself to the benefit of society by revealing the qualities of the ideal human being, which had diminished in his time, with the pseudonyms poems he wrote and the poets he trained. This study aimed to shed some light on the search for the ideal human model for our age using the experience and efforts of a teacher like Hodja Neş'et as an example, thus contributing to previous studies on the subject and setting an example for similar studies to be conducted in the future.

Giriş

Türk milletinin tarih sahnesine çıkışından itibaren kültürel mirası içerisinde varlığını sürdüren ad koyma geleneği, çeşitli toplumsal değişimlerle gelişerek günümüze kadar gelmiştir. Türk toplumunda geçmişten bugüne ad koymanın kutsiyetine inanıldığından yeni doğan çocuğa ad koyma işi bir merasimle yapılagelmiştir. Mahlas verme geleneği de ad koyma geleneğiyle hemen hemen aynı mantık çerçevesinde olup iyi ve güzel bir iş vesilesiyle verilmekle beraber daha çok şairlik hünerine mahsus bir gelenek olagelmiştir.

Arapça "saflık, hâlislik, gönül temizliği" gibi anlamlara gelen "halâs" kelimesinden türeyen "mahlas" kelimesi, sözlükte "kurtulacak, sığınılacak" yer demek olup klasik edebiyat mefhumu olarak ise "şairin şiirde kullandığı isim"¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Zamanla bir gelenek hâline gelen tahallus, yani "mahlas alma" geleneğinin önce Arap edebiyatında, sonra Fars edebiyatında, son olarak da Türk edebiyatında görüldüğü bilinmektedir. Bununla birlikte İslamiyet öncesi Türklerde Aprinçur Tigin, Seli Tutung, Çısuya Tutung, vb. şairlerle İslamiyet'in kabulüyle beraber Ahmed Yesevî, Yusuf Has Hâcib, Edib Ahmed Yüknekî, Hakîm Süley-

¹Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî* (Kapı Yayınları, 2009), 1310.

man Ata gibi Türkçe eser kaleme alan şahsiyetlerin, şiirlerinde mahlasa benzer şekilde isimlerini zikrettiği görülmektedir. Klasik Türk edebiyatında Şeyhî ile başladığı kabul edilen mahlas kullanma geleneği, klasik edebiyat temsilcilerimiz tarafından oldukça benimsenmiştir. Bunun yanı sıra özellikle Tanzimat'tan sonra çokça yaygınlaşan müstear/takma ad kullanımı, her ne kadar klasik şairlerimizin aksine daha çok gizlenmeyi ve tanınmamayı amaçlasa da, kimi şahsiyetlerin mevcut adına birtakım ilave veya çıkarmalarla kendine yakışan bir adı almak suretiyle klasik şairlerimizin mahlas alma mantığıyla benzeşmektedir. Mehmed Ziya'nın Ziya Gökalp, Tahir Olgun'un Tâhirül-Mevlevî, Halit Özdemir Arun'un Özdemir Âsaf, vb. bu duruma verilebilecek örneklerden sadece birkaçıdır.²

Mahlas verme işinin ilk defa mahlas vermekten çok mahlas değiştirmek şeklinde ortaya çıktığı görülmektedir. Daha çok genç şairin soyuna, karakterine ve istidadına göre seçilen mahlas, şairin şiirindeki onu diğer şairlerden ayırt eden imzası niteliğinde olup çoğu zaman şairin kendi iradesiyle seçtiği, bazen de bir şair, devlet büyüğü ya da şairin üstat saydığı başka bir şahsiyet tarafından verilmektedir. Nitekim 16. yüzyılın sultanüş-şuarâ'sı Bâkî'nin mahlasını aynı yüzyılın tanınmış şairlerinden Zâtî vermiştir.

Mahlas ile Farsçada "yazılı şey" anlamına gelen "nâme" kelimesinin birleşmesinden doğan ve klasik edebiyatta bir türün adı hâline gelen "mahlas-nâme", "üstât bir şair tarafından yetişmekte olan bir şaire mahlas verildiğine dair o üstât tarafından yazılan manzume"³ demektir. Mahlas-nâmeler, bir dörtlükten oluşabildiği gibi, Hoca Neş'et'in Beylikçi İzzet'e yazdığı 189 beyitlik mahlas-nâme gibi, hacimli şiirler de olabilmektedir. Klasik Türk edebiyatında Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Nef'î'ye, Şeyhülislam Yahya'nın Rızâyî'ye, Dâyezâde Cûdî'nin Hoca Neş'et'e yazdığı mahlas-nâmeler, her ne kadar bu türün meşhur örnekleri olarak görülse de 18. yüzyılın meşhur Farsça üstadı Hoca Neş'et, verdiği mahlaslar ve yazdığı mahlas-nâmeler hasebiyle klasik Türk edebiyatında mahlas ve mahlas-nâme denince akla ilk gelen isim olmakla ayrı bir şöhret kazanmıştır.⁴ Nitekim Neş'et'in şair ve üstat kimliğiyle talebelerinden istidadı olanlara verdiği mahlaslarla daha ziyade takdir ettiği talebelerine mahlas takdim etmek üzere yazdığı mahlas-nâmeler, şairin o devir itibarıyla mahlas-nâme geleneğinin en büyük temsilcisi sayılabileceğini gösteren önemli vesikalardır.

Mahlas-nâme geleneği, Neş'et gibi ilim ve edebiyat üstadı ve himayecisi olmanın yanında hayatını insan yetiştirmeye adanmış bir hocanın şuurlu olarak ortaya koyduğu bir gelenek olmakla pek çok açıdan olumlu sonuçlar doğurmuştur. Bunlardan biri olarak Neş'et, şairlere mahlas verme ve mahlas-nâme yazma yoluyla hem genç şairleri ilme ve sanata teşvik etmiş hem de toplumun ihtiyaç duyduğu ideal insanın vasıflarını sanatıyla ortaya koymaya çalışmıştır. Böylece esasen "nitelikli devlet adamı azlığı" anlamına gelen "killet-i ricâl" sorununun giderek arttığı 18. yüzyıl Osmanlı toplumunda topluma model olacak ideal insanı ve döneminde giderek azalmaya yüz tutan ideal şairi yetiştirme çabası içerisine girmiştir. Bu bakımdan onun yazdığı mahlas-nâmelerin edebî, ahlaki, sosyal, vb. bakımdan faydalı pek çok önemli yönü bulunmaktadır.

1. Hoca Neşet Efendi ve Edebî Mahfili

Asıl adı Süleyman olan 18. yüzyılın meşhur siması Neş'et Efendi, aslen İstanbullu olup 1735-36'da babasının sürgün olduğu Edirne'de doğmuştur. Babası Ahmed Refî Efendi, kâtip ve hâcegândan olup şair ve musikişinas vasfıyla şöhret kazanmıştır. Neş'et, babası Kaftan Ağalığı göreviyle Hicaz'a giderken babasıyla gitmiş, hac dönüşü Konya'ya uğradıklarında Çelebi Efendi'den teberrüken Mevlevî sikkesi giymiştir. Koca Râgıb Paşa'nın sadrazamlığı döneminde ise Nakşibendî şeyhlerinden Bursalı Şeyh Emin Efendi'ye intisap ederek onun teveccühünü kazanmıştır. Sultan III. Selim'e muhabbet duyan Neş'et, sultanın tahttan indirilme-

²Ali Yıldırım, *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler* (Akçağ Yayınları, 2006), 12-19; M. Halil Erzen, "Divan Şiirinde Mahlas Kullanma Geleneği ve Bu Geleneğin Modern Şiire Yansımaları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* 59, (2017): 43.

³Tâhirül-Mevlevî, *Edebiyat Lügati*, haz. K.E. Kürkçüoğlu (Enderun Kitabevi, 1973), 94.

⁴İlhan Genç, "Bir Mahlas-nâme Örneği: Mahlas-nâme-i İzzet Beg", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 12, (2006): 92; Yıldırım, *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler*, 68-69; Namık Açıkgöz, "Divan Şairlerinde Mahlas Meselesi", *Millî Eğitim Dergisi* 88, (1989): 59.

sine üzülmek 1807-08'de 74 yaşında iken kederinden vefat etmiştir.⁵

Hoca Neş'et, 1760'lı yıllardan vefatına kadar, kırk beş yıldan daha fazla bir süre zarfında, zamanının çoğunu İstanbul Aksaray'daki Molla Gürânî mahallesinde bulunan ve adeta bir mahfil hâline gelen konağında geçirerek misafirlerine burada edebî ve ilmî sohbet meclisleri kurmuştur. Neş'et, burada Farsça ve Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevî*'si başta olmak üzere, Molla Câmî'nin eserleri, Sâdî-i Şîrâzî'nin *Gülistan* ve *Bostan*'ı ile *Dîvân*'ı, Attâr'ın *Pend-nâme*'si, Hâfız, Sâ'ib ve Şevket'in *Dîvân*'ları ile onlara yapılan şerhleri okutmuştur. Neş'et'in, mahfilinde bu eserlerin yanı sıra hadis, hatm-i hâce,⁶ şiir ve inşa dersleri gibi çeşitli ilimlerde dersler de verdiği bilinmektedir.⁷

Hoca Neş'et, kaynaklarda çok yönlü ve güzel ahlaklı bir şahsiyet olarak devrindeki herkesin hüsnüzannına mazhar bir hoca ve herkesin kendisinden ders almaya rağbet gösterdiği bir üstat olarak tavsif edilmiş, mahfilinin de devrindeki medreselere gıpta ettirecek derecede olduğu kaydedilmiştir.⁸ Talebesi Pertev, *Dîvân*'ında Neş'et'in uzaktan veya yakından mahfiline gelenlere himmet ettiği hususuna şu beytiyle dikkat çekmiştir:

Hazret-i Neş'et-i üstâd-ı cihân sag olsun
Cümle şâgirdine himmetlu 'inâyetludur (G.XCVI)⁹

Pertev Efendi, *Neş'et Dîvânı*'na yazdığı *Mukaddime*'de Neş'et'in mahfilini ve bu mahfile gelenlerin çokluğunu ise şöyle ifade etmiştir:

Ba'dehû kendi cenâbları dahi bu fenn-i şerîfî hâhişkerândan diriğ buyurmayup ketebe ve talebe ve tûvânger ve bî-nevâya kûnh ü hakîkatle tedris ü ta'lîm ve hattâ Özbek tâ'ifesinden ve diyâr-ı 'Acem'den gelen katı vâfir zurefâ-yı îrân u Tûran'a kendi zebânlarının hurdesini tefhîm buyurdıkları cümlelerin ma'lûmudur.¹⁰

2. Hoca Neş'et'in Mahlas Verdiği Şairler

Hoca Neş'et, sanatı ve sanatçıyı koruyup gözeten bir hami olarak mahfilinde bir araya gelen talebelerinden şiir yazmaya kabiliyeti olanlara birer mahlas vermeyi âdet edinmiştir. Genç bir şair için, toplum içerisinde edebî kimliğiyle tanınan meşhur bir hocanın verdiği mahlas, bir bakıma talebesine referansının bir göstergesi ve adeta genç şairin şiir sahasındaki hünerinin bir icazetnamesi gibidir. Nitekim Neş'et'in henüz genç bir şairken kendisine "Neş'et" mahlasının devrin âlimlerinden Dâyezâde Cûdî Efendi tarafından verildiği bilinmektedir.¹¹

Neş'et, tıpkı hocası Dâyezâde'nin yaptığı gibi, mahfiline gelip şiir söylemede istidatlı şairlere kimi zaman duygu ve düşüncelerine kimi zaman karakterine kimi zaman da soyuna ithafen mahlas vermiştir. Neş'et'in talebelerine gösterdiği bu teveccühün, devrin genç şairlerinin kendisi gibi bir haminin etrafında daha çok kümelenmesinde etkin rol oynadığı düşünülebilir. Neş'et, bir şairin kaleme aldığı seçkin eserlerinin kullandığı iyi ve itibarlı bir mahlasla takdir edilip ün kazandığına ya da kötü ve itibarsız bir mahlasın gölgesi

⁵Ömer Çiftçi, "Fatîn Davud Hâtîmetü'l-Eş'âr: Fatîn Tezkiresi" (Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, 1996), 405, Ulusal Tez Merkezi (480134); Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, haz. Cemal Kurnaz, (Akçağ Yayınevi, 2000), 76; Mehmed Murad Nakşibendî (yz), *Murad Molla Divanı*, (Süleymaniye Ktp. M. Arif - M. Molla Nu:149, 1290), 43a; Osmânzâde Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i Evliyâ* 2, haz. M. Akkuş, A. Yılmaz, (Kitabevi Yayınları, 2006), 186-189.

⁶Hatm-i hâcegân olarak da "Hatm-i hâce", Nakşibendiyye tarikatının özellikle Hâlidîyye kolunda uygulanan bir zikir ve dua şekli olup toplu hâlde ya da münferit olarak yapılabilmektedir. (Reşat Öngören, "Hatm-i Hâcegân," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 16, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 476-477.

⁷Mehmed Murad Nakşibendî (yz), *Murad Molla Divanı*, 42a-42b.

⁸Bitlisî Müştâk Mustafâ Efendi, *Âsâr-ı Müştâk Esrâr-ı 'Uşşâk*, (Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, Sınıflama: 297.9, Demirbaş: 02421, 1247), 19b-20a; E.J.W. Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi*, 3-5, (Akçağ Yayınları, 1999), 412-413.

⁹Ekrem Bektaş, *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*, (Öz Serhat Yayıncılık, 2007), 86.

¹⁰Pertev Efendi, *Divân-ı Neş'et: Mukaddime*, (Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine, No:933), 4a.

¹¹Çiftçi, "Fatîn Davud Hâtîmetü'l-Eş'âr: Fatîn Tezkiresi", 405.

altında hakir görülebileceğine inanmaktadır. O, bu inancını Pertev Efendi'ye yazdığı mahlas-nâmede şöyle ifade etmektedir:

Ola mümtâz deyu mahlas ile her eseri
Didi üstâdı olan Neş'et-i kemter ahkar (12/10)¹²

Neş'et'in *Dîvân*'ından ve talebelerinin eserlerinden tespit edilebildiği kadarıyla yirmiden fazla şaire mahlas verdiği görülmektedir. Buna göre Neş'et'in mahlas verdiği şairler şunlardır: Muvakkitzâde Vak'anüvis Pertev Efendi (ö.1807-08), Kethüdâzâde M.Ârif Efendi (ö.1849), Şeyh Gâlib (ö.1798), Beylikçi İzzet (ö.1809-1810), Nâbud (ö.?), Süleyman Vahyî Efendi (ö.1817-18), İbrahim Hanîf (ö.1802-1803), Es'ad Muhammed Efendi (ö.?), Reîsülküttâb M.Ârif Efendi (ö.1812), Bitlisî Müştak Efendi (ö.1831), Seyyid Mehmed Pertev Paşa (ö.1837), Mîr Âmir Mehmed Beg (ö.1814), Muîn Efendi (ö.1820), İhsân Efendi (ö.?), Ferrî (ö.1805), Ali Hâtif Efendi (ö.1824), Zâhir Efendi (ö.?), Ali Efendi (ö.1833-34), Niyâz (ö.?), Nâyâb (ö.1815-1816), Âkif Efendi (ö.?), Hoca Vehbî (ö.?).

3. Hoca Neş'et'in Mahlas-nâme Yazdığı Şairler

Siyasi, sosyal ve edebî olarak durgunlukların yaşandığı 18. yüzyıl Osmanlı toplumunda, özellikle “killet-i ricâl” sorununun yaşandığı III. Mustafa devrinde (1757-1774), Neş'et gibi kendisini ilme ve topluma adanmış bir üstat, bu sorunun çözümü için kendisine bir misyon yüklemiştir. Bunun sonucu olarak genç ve kabiliyetli talebelerine yalnızca mahlas vermekle kalmayan Neş'et, teveccühüne en fazla mazhar olanlarına manzum birer “mahlas-nâme” yazarak mahlasını hediye etmiştir. Böylelikle hem genç şairlerin hünerini ve değerini bir şiirle taçlandırmış hem de nitelikli birer insan ve şair olmaları hususunda talebelerine yol göstermeye çalışmıştır. “Mahlas-nâme” ya da “mahlas icazeti” denen ve *Neş'et Dîvânı*'nda yer alan bu şiirlerden çoğu Türkçe olmakla beraber az bir kısmı Farsça yazılmıştır. Bu mahlas-nâmeler, tespit edilebildiği kadarıyla 16 tane olup şekil yönünden mesnevi, kaside, gazel ve kıt'a biçiminde, muhteva yönünden ise daha çok kasideye benzer bir şekilde nazmedilmekle beraber kasidenin bölümlerinden farklı olarak daha çok topluma yönelik bir hüviyete sahiptir.¹³

Neş'et'in mahlas-nâmeleri, muhteva bakımından onun hayat görüşünü, sanat anlayışını yansıtmaları ve usta-çırak ilişkisinin göstergesi olarak Neş'et'in nasihatleriyle örülmüş tam bir ahlak eseri olması yönüyle dikkati çekmektedir. Genç'in çalışmasında vurguladığı hususlardan biri de Neş'et'in mahlas-nâmelerinin genelinde kasidenin methiye bölümü yerine nasihat bölümüne yer vermesidir.¹⁴ Nitekim Genç, Neş'et'in, 17. yüzyılın hikmet şairi Nâbî'nin takipçisi olduğunu ve onun nasihatname türündeki *Hayriyye*'sini özümseydiğini, böylece kasidenin yapısında bazı tasarruflarda bulunarak mahlas-nâmelerini toplum yararına vasıflı insan yetiştirme yolunda bir araç olarak kullandığına değinmiştir.¹⁵

Neş'et'in mahlas-nâmelerinin muhtevası, bir yandan topluma model olan bir üstadın sanat anlayışını ve şiir sahasındaki poetik görüşlerini gösterirken diğer yandan bu şiirlerdeki nasihatleriyle çoğu daha yolun başında olan talebelerini güzele ve doğruya sevk ederek onların yetişmelerine sağladığı katkıya işaret etmektedir. Örneğin; Şeyh Gâlib'e yazdığı kaside türündeki mahlas-nâmenin nesib kısmında sanatlı söyleyişlerle bir edebî model örneği çizdiği, girizgâh bölümünde Gâlib'e “Es'ad” mahlasını verdiği ve methiye bölümünde ise övgüden ziyade talebesine nasihat etmeyi tercih ettiği görülmektedir.¹⁶

¹²Bu makalede Hoca Neş'et'in *Dîvân*'ından alınan beyitler için bkz. İlhan Genç, *Hoca Neş'et Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divân'ının Tenkidli Metni*, (İzmir, 1996).

¹³İlhan Genç, “Mahlâsnâme ve Kaside İlişkisi Üzerine Bir Mukayese”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies* 6, no. 2, (2006): 318; 330.

¹⁴Genç, “Bir Mahlas-nâme Örneği: Mahlas-nâme-i İzzet Beg”, 105.

¹⁵Genç, “Mahlâsnâme ve Kaside İlişkisi Üzerine Bir Mukayese”, 319.

¹⁶Rıza Oğraş, “Hoca Neş'et Divanı: İnceleme ve Tenkidli Metin” (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1991), 99-102, Ulusal Tez Merkezi (16842).

¹⁷Bektaş, *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*, 39.

Hoca Neş'et, kaleme aldığı mahlas-nâmelerinden ilkinin en yakın talebesi olan Pertev'e yazmıştır.¹⁷ Muallim Naci, en itinalı yazılan mahlas-nâmelerin Şeyh Gâlib, Pertev, Beylikçi İzzet ve Hoca Vehbî adına yazılmış olduğunu belirtmekte,¹⁸ Gibb ise *Osmanlı Şiir Tarihi*'nde Neş'et'in mahlas-nâmeleri hakkında hiçbir şairin böylesine zor, mükemmel ve işlenmiş şiirler kaleme almadığından söz ederek bu manzumelerin muhtevası ile kaside arasındaki benzerlik ve farklılıklarına değinmektedir.¹⁹ Neş'et'in mahlas-nâmelerinde Pertev, Gâlib ve İzzet'e yazdığı mahlas beyitleri örnek olması bakımından aşağıda verilmiştir:

Mahlas-ı ma'rifetün ola Muhammed Pertev
Gûş idenler ola meymûn u mübârek didiler (12/11)

Neş'et didi pîrân zebânından idüp gûş
Mahlas ana Es'ad ne sa'âdet bu ne şândır (13/19)

Pîrân-ı lisânlarından 'İzzet
Mahlas sana virdi Baba Neş'et (8/152)

Hoca Neş'et, aynı zamanda yazdığı mahlas-nâmelere karşılık kendisine hürmet ve minnet ifadesi olarak şiirler yazılan bir üstattır. Nitekim Gâlib'e "Es'ad" mahlasını bir mahlas-nâmeyle hediye ettiğinde Gâlib de bu hediyeye mukabil hocasına kaside türünde kırk beyitlik bir şiir yazarak teşekkür etmiştir. Gâlib'in *Dîvân*'ında bir söz üstadı olarak Neş'et'ten övgüyle bahsettiği beyitlerinden bazıları şöyledir:

Ammâ yine bu neş'enin îcâdına kâdir
Var ise fakat Neş'et-i üstâd-ı cihândır

...

Sen tâb'ımı tahsîn ile kıldın beni ihyâ
Bana bu şeref mâye-i ârâmiş-i cândır (K.28/11;34)²⁰

Hazret-i Neş'ete tâ pey-rev olunca Gâlib
Hâme vâdî-i belâgatda dahî çok dolandır (73/15)²¹

Pertev de Hoca Neş'et'e duyduğu sevgisini çoğu kez *Dîvân*'ında belirterek usta-çırak ilişkisinde geçen uzun zamanda hocasının kendisini nasıl yetiştirdiğini ve talebeleri üzerindeki hakkını dile getirerek her fırsatta Neş'et'e dua etmiştir. Ayrıca Pertev, Neş'et gibi bir üstadın gölgesinde Pertev adını aldığından beri gökteki güneş gibi eşsiz bir yıldız olduğunu, söz hünere sahip olarak izzet, şeref ve şan bulduğunu ifade etmiş, böylelikle bu mahlasla talihinin güneş gibi parladığına işaret etmiştir:

Hazret-i Neş'et-i üstâd-ı cihân sag olsun
Cümle şâgirdine himmetlu 'inâyetludur (G.XCVI)²²

Pertevâsâ niçe rûyum sürmeyem dergâhuña
Âsmân-ı şâ'irîye âfitâb itdûn beni (G.DXLV)²³

Neş'et'in mahlas-nâmeleri, bütün bu yönleriyle çok daha geniş açılardan incelenmesi lüzumundan ötürü, şairin bu manzumelerde ideal insanı/şairi tanımlaması ile talebelerine bu konularda verdiği nasihatler itibariyle aşağıda ele alınacaktır.

¹⁸Muallim Naci, *Osmanlı Şairleri*, 73.

¹⁹Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi* 3-5, 413.

²⁰M.Muhsin Kalkışım, "Şeyh Gâlib Dîvânı" (Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992), 151-153, Ulusal Tez Merkezi (20406).

²¹Kalkışım, "Şeyh Gâlib Dîvânı", 371.

²²Bektaş, *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*, 86.

²³Bektaş, *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*, 286.

4. Hoca Neş'et'in Mahlas-nâmelerinde İdeal İnsan

Toplumların tarihi süreçte nizam içerisinde bir arada yaşaması ve toplumun devamını sağlaması için bir takım değerlerin varlığına her devirde ihtiyaç duyulmuştur. Öyle ki toplum içinde bireylerin uymak zorunda oldukları davranış biçimleri ve kuralları vardır. Ahlak denilen bu kurallarla fazilet olarak da zikredilen erdem kavramının bir araya gelmesiyle “bütün üstün nitelikleri kendinde toplayan”²⁴ “ideal insan”ın önde gelen vasıflarına işaret edilmiştir. O hâlde kimdir bu ideal insan ve hangi üstün vasıflara sahiptir? Konu, dinî-tasavvufî ve ahlaki yönlerden ele alınacak olursa, varlık âleminin yaratılış sebebi olan insan, ilahî bir cevhere sahip olduğundan yaratılanların en şerefli anlamına gelen “eşref-i mahlûkât” olarak nitelendirilen Allah'ın yeryüzündeki halifesidir²⁵. Kur'an-ı Kerim'de insanın bu yönüne dikkat çekilerek “Rabbine doğru çabalayıp duran”²⁶, “üstün ve onurlu”²⁷, “ilim ve hikmet verilen”²⁸ ve “en güzel şekilde yaratılan”²⁹ gibi olumlu yönlerine vurgu yapılmaktadır.

Tasavvuf ilmi, Kur'an-ı Kerim'de geçen ayetlerden ve “*Kendini bilen Rabbini bilir.*” düsturundan hareketle insana büyük değer vermiştir. Nitekim Hz. Mevlânâ, eserlerinde yaratılış itibarıyla kendini bilen erdemli insanların ilim-amel bütünlüğü içinde olgunlaşarak insan-ı kâmil olmalarının yollarına işaret etmiştir.³⁰ İnsan-ı kâmil, İslam dininde eşref-i mahlûkât olarak tanımlanan ve İslam tasavvufunda seyr ü sülûk ederek kemâli elde etme çabasında olan insanın bütün mertebeleri aşarak Hakikat-i Muhammediyye'ye ulaşmış hâlidir. Bu anlayışa göre insan-ı kâmilin en güzel örneği, aynı zamanda bir beşer olan Hz. Muhammed³¹ olduğu için ideal olan insan da bir nur/hakikat/öz olarak Hz. Peygamber'in manevi şahsiyetinde sembolleştirilmiştir. Bilgelik, merhamet, cömertlik, ihsan/ikram, ahde vefa, sevgi ve hoşgörü gibi tüm ahlaki iyiliklerin sembolü olan insan-ı kâmil, Allah'ın ahlakıyla ahlaklanıp insanlığın ortak değerleriyle hareket eden yüce bir varlıktır.³²

Toplumsal yapıda iyi ahlakla donatılmış ideal insan ya da tasavvufî çizgide insan-ı kâmil modelinin vasıfları, son yıllarda modernitede popülerliği giderek artan “değerler eğitimi” adı altında hem eğitim camiasında hem de yapılan çalışmalarda verilmekle beraber bu vasıflar, Türk-İslam toplumlarında yüzyıllardır devam eden değer kazanma ve kazandırma süreçleri olarak hem günlük hayatta hem de sözlü ve yazılı kültür içerisinde varlığını sürdürögelmiştir. Nitekim klasik Türk edebiyatında ahlaki erdemleri esas alan müstakil eserlerin sayısı çok olmakla beraber -didaktik mahiyetteki eserler başta olmak üzere- pek çok şair ve yazarın kaleme aldığı farklı konudaki hemen her eserde bu konulara da değinildiği görülmektedir. Bunlardan biri olarak Türk edebiyatında yazılan mahlas-nâmeler, bu manzumeleri yazan üstatların, talebelerini yetiştirirken onlara sadece şiir sanatının inceliklerini öğretmekle başarılı birer şair olmaları hususunda değil, aynı zamanda onların topluma model olan, güzel ahlaklı birer ideal insan olmalarını nasihat ettiklerini belgelemektedir. 18. yüzyıl Osmanlı toplumunda âlim, şair ve hami vasıflarına sahip Hoca Neş'et'e mahlasını vermek üzere hocası Dâyezâde Cûdî Efendi'nin yazdığı kıta da göstermektedir ki mahlas-nâme geleneğinde mahlas vermek üzere kaleme alınan manzumeler aynı zamanda hocanın talebesine olan teveccühünün yanında onu ne şekilde ve niçin yetiştirdiğini de gösteren nasihat-nâme türünden önemli eserlerdir. Dâyezâde'nin söz konusu mahlas-nâmesi, talebesi Neş'et'in ilme ve edebe edebiyatla uğraştığını takdirle karşılamakla beraber, onun her daim irfan ehli ile sohbet etmesi gerektiğini ve geçmişte eser veren

²⁴ “Şüphesiz biz insanı en güzel biçimde yaratmışızdır.” (Tîn, 95/4) <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/tin-suresi-95/ayet-1/kuran-yolu-meali-5> (31.10.2024).

²⁵ “Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği (nimetler) hususunda sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur.” (En'âm, 6/165) <https://kuran.diyanet.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/enam-suresi-6/ayet-165/kuran-yolu-meali-5> (31.10.2024). Çalışmamızda geçen ayetlerin meali için <https://kuran.diyanet.gov.tr/> adresinden istifade edilmiştir.

²⁶ İnşikâk, 84/6.

²⁷ İsrâ, 17/70; Mâide, 5/54.

²⁸ Bakara, 2/51.

²⁹ Tîn, 95/4.

³⁰ Mehmet Necmettin Bardakçı, “Mevlânâ'ya Göre İnsanın Mahiyeti ve Kâmil İnsan Olma”, *Erdem* 50, (2008): 1-2.

³¹ Kalem, 68/4.

³² Bardakçı, “Mevlânâ'ya Göre İnsanın Mahiyeti ve Kâmil İnsan Olma”, 5-6.

ecdadının eserlerini örnek almasının kendisini marifet ehli bir şair olarak yetiştirmede önemli olduğunu nasihat ettiğinin göstergesidir:

Çünkü ilm ü edebe ettin edeble rağbet
Dâimâ sâhib-i irfân ile eyle sohbet
Gayret-i tıynetî sarf et eser-i eslâfa
Mahlâs-ı ma'rifetin ola cihânda Neş'et³³

Neş'et de hocasından aldığı bu nasihatlerin etkisiyle çevresinde geniş bir kitle oluşturarak konağında tertip ettiği ilim ve edebiyat sohbetlerinden birçok kişinin istifade edip ahlaki yönden donanımlı iyi birer insan olarak yetişmelerinde öncülük etmiştir. Nitekim o, tıpkı 17. yüzyılda hikemî tarzın öncüsü şair Nâbî gibi, devrinin bozulmaya yüz tutmuş ahlak anlayışını gözlemleyip düzeltmek isteyen bir ahlakçıdır. Hatta kaynaklar da Neş'et'in konağında teşekkül eden mahfilini "âdeta bir terbiye ummanı", Neş'et'i de bu ummanda talebelerini ahlak yönüyle terbiye eden bir hoca" şeklinde tavsif etmektedir.³⁴ Bu yönüyle Neş'et, hem mahfilinde hem de yazdığı mahlas-nâmelerinde bir hami olarak talebelerine ahlaki erdemlerle topluma fayda sağlayan ideal insan olmaları hususunda nasihatler etmiştir.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden bu hususlar, Neş'et'in mahlas-nâmelerinin, özellikle bu manzumelerdeki girizgâh bölümü ile nasihatlerden örülü olan beyitlerinin incelenmesi suretiyle ele alınmış olup burada yer alan ideal insan/şair modelinin tavsifi ve tasnifi şöyle verilebilir:

4.1. Dinî-Tasavvufî Açından İdeal İnsanın Vasıfları

4.1.1. Allah'ın Rızasını ve Hz. Peygamber'in Hoşnutluğunu Kazanma

İslam ahlakında Allah'ı bilmek, Allah'ın sevgisini kazanmak ve Allah korkusuna sahip olmak, mertebelerin en yükseği olarak Allah'ın hoşnutluğu ve rızasıyla anlam kazanmaktadır. Allah, Kur'an-ı Kerim'deki birçok ayette olduğu gibi Tevbe suresinin 109. ayetinde "*Binasını Allah'a saygı ve O'nun hoşnutluğunu kazanma temeli üzerine kuran mı daha iyidir yoksa binasını kaymak üzere olan bir uçurumun kenarına kurarak onunla birlikte cehennem ateşine yuvarlanan mı? Allah hakkı çiğneyenleri doğru yola iletmez.*"³⁵ buyurarak insanlara Allah'ın rızasını kazanmanın önemini bildirmektedir.

Müslüman toplumlarda, "*Kişi sevdiğiyle beraberdir.*" hadisinin tezahürü olarak, kişinin Allah rızasını kazanmanın dışında, Hz. Peygamber'in razı ve hoşnut olduğu bir ümmet olabilme isteğine sahip olması da Allah'ı razı etmenin bir başka yolu olarak kabul edilmektedir. Hz. Peygamber gibi üstün vasıfları kendisinde toplayan insanlığa model bir şahsiyete benzemek için onun yolundan giderek iyi ve güzel vasıflı bir ümmet olma çabaları, Müslüman toplumlarda öne çıkan hususlardandır. Bu konu, toplumun sözcüsü olan sanatkârlar tarafından, dinî-tasavvufî ve nasihat içerikli eserlerde anlatılagelmiştir.

Amacı faydalı işler yaparak toplumda nitelikli insan yetiştirmek olan Hoca Neş'et, özellikle mahlas-nâmelerinde talebelerine her işlerinde Allah'ın rızasını ve Hz. Peygamber'in hoşnutluğunu kazanmaya gayret etmelerini nasihat etmektedir. Onların her hâllerine daima şükretmelerini, Allah'ın nimetlerine karşı küfür içinde olmamalarını, böylece her işlerinde Allah'ın rızasını ve Hz. Peygamber'in hoşnutluğunu elde edip iyilik ve sıhhat bulabileceklerini belirtmiştir. Öyle ki Neş'et, talebesi İbrahim Hanîf'e yazdığı mahlas-nâmesinin dua mahiyetindeki son iki beytinde bu hususu vurgulayarak asıl saadete ancak bu şekilde erişebileceğini ifade etmiştir:

Ola her kârün âhîr kâr-ı Mahmûd
Muhammed râzî vü Allâh hoşnûd

³³ Çiftçi, "Fatîn Davud Hâtîmetü'l-Eş'âr: Fatîn Tezkiresi", 405.

³⁴ Bektaş, *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*, 39.

³⁵ Tevbe, 9/109.

Ebed peyvend ola bu baht u devlet
Sa'âdet ber-sa'âdet ber-sa'âdet (5/80-81)

Neş'et, Beylikçi İzzet'e yazdığı mahlas-nâmede kişinin asıl gayesinin Allah'ın rızasını ve Hz. Peygamber'in hoşnutluğunu kazanmak olduğunu hatırlatarak Allah'ın nimetlerine ve her hâline şükredip işinde Allah'ı unutmadıkça Allah'ın kendisine yardımcı olması için dua edip nasihatte bulunmaktadır:

Her hâlüne ol hemîşe şâkir
En'âm-ı Hudâya olma kâfir

Allâh râzî resûl hoşnûd
Her kârun ola hemân bihbûd

...

Allâhı unutma ol dil-âgâh
Her anda mu'înün ola Allâh (8/184-185; 188)

Neş'et; İbrahim Hanîf, Şehîd, Bürhân, Beylikçi İzzet, Şeyh Gâlib, Gayûr Efendi ve Pertev başta olmak üzere, talebelerine yazdığı mahlas-nâmelerde Hz. Peygamber'e olan sevgisini konu edinmiştir. Bu konunun Neş'et'in mahlas-nâmelerinde üzerinde en çok durduğu konulardan biri olduğu görülmektedir. Neş'et, Hz. Peygamber'e ve ailesine duyduğu sadakat, sevgi ve hürmetten ötürü onun soyuna da büyük sevgi ve hürmet göstermiştir. Hatta Şehîd Efendi'ye, Hz. Peygamber'in şehit olan damadı Hz. Ali soyundan gelmesi hasebiyle, "Şehîd" mahlasını vermiş ve bu soya sahip olmanın yüce bir şeref olduğunu vurgulayarak asil soyuna karşı mağrur olmamasını şöyle hatırlatmıştır:

Didim ki Şehîd nâmun olsun
Şânunla cihân u cân tolsun

Ey gevher-i kân âl-i Hayder
Nâzik-püser-i cenâb-ı şeb-per

La'lin nigîn-i ceddün aldun
Âvâze-i nâmı dehre saldun

Ceddün o şeh-i bülend pâyê
Mihri şeref ile 'arş sâyê

...

Lutf it nesebine olma mağrûr
Sarf eyle kemâle 'ömr-i makdûr (6/41-44;80)

Neş'et, İbrahim Hanîf'e yazdığı mahlas-nâmede de soyunun asaletine değinerek onun Hz. Peygamber'in soyundan gelen yüce bir cevher olduğunu, gayret edip Hz. Peygamber'e benzemesi ve onun manevi mirasını elde etmesi gerektiğini, soyuna layık bir insan olarak hayat sürüp kâinatı da gece gündüz bu yüce nur ile aydınlatılabileceğini dile getirerek talebesini Hz. Peygamber'in sevgisini ve hoşnutluğunu kazanmaya teşvik etmiştir:

Peyember-zâdesin ey 'âlî-gevher
Ala gör sa'y ile irs-i peyember

Çerâğ-ı bezm-i bâlâsın şeb ü rûz
Münevver kıl cihânı olma pür-sûz (5/74-75)

4.1.2. Allah Bes, Baki Heves: Masivayı Terk Etme

Masiva, “Allah dışındaki her şey” demek olup daha çok “terk” kelimesiyle bir arada kullanılmaktadır. Masivayı terk etmek, tasavvufî istilahta “kulun Allah dışındaki her şeyden uzaklaşması ve dünyaya sırtını dönmesi” demektir.³⁶ İslam tasavvufunda insan-ı kâmil olarak idealleştirilen en üstün vasıflı insan için önemli bir merhale olan terk meselesi, Kur'an-ı Kerim'de ve hadislerde zikredilen hususlardandır. İnsanın kemale erme yolunda masivayı terk etmesi, dünyaya ve dünyadakilere gönül vermemesi, hatta kendi varlığını bile terk etmesi demek olur ki seyr-i sülûkta “terk-i dünya, terk-i ukba, terk-i hestî/varlık ve terk-i terk” şeklinde aşamalardan oluşup kişinin insan-ı kâmil mertebesine erişmesi için geçmesi gereken merhalelere işaret etmektedir.³⁷ Kur'an-ı Kerim'de geçen “Allah kuluna kâfi değil mi?...”³⁸ sözü Allah'tan başka her şeyin fani bir heves olduğu düşüncesinin açık bir delili olup insan-ı kâmil olmak için masivayı terk etmenin gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

Neş'et'in mahlas-nâmelerine bakıldığında onun talebelerine ideal bir insan olmak için dünyaya bağlanmayıp boş hevesleri bırakmalarını ve Allah'ın kendilerine yeteceğini dile getirdiği, asıl mutluluğa erişebilmek için masivayı terk edip Allah'tan başka bir şey düşünmemenin önemine dikkat çektiği görülmektedir. Nitekim Şehîd Efendi'ye ve Beylikçi İzzet'e yazdığı mahlas-nâmelerinde insanın bu dünyaya meyletmesinin ve dünyanın heva ve heveslerinin peşinde koşmasının boş bir iş olup insana bir şey kazandırmayacağını belirten Neş'et, gönül ehli kimseleri de dünyanın aldatıcı oyunlarına layık olmadıkları konusunda uyarmıştır:

Anla sühanum ne ola mazmûn
Leylî-i hevâya olma Mecnûn (6/81)

Pîrâne bu pend sana pes bes
Allâh bes ü diğer heves bes (6/93)

Ser-levha-i fikre evvel Allâh
Olsun bes ez în hayâl-i dil-hâh (8/155)

Bâzîçe-i dil-firîb-i dünyâ
Erbâb-ı dile sezâ mı hâşâ (8/171)

Neş'et, Beylikçi İzzet'i bu dünyaya meyletmemesi, yarınını ve ahiretini düşünüp ona göre hareket etmesi için uyarırken bu düşüncelerini eşek arısı ve Anka kuşu hayaliyle vermiştir. Onun tıpkı çalışkan bir arı misali ahireti için çalışıp azık biriktirmesi gerektiğini, bir kuşa benzettiği geçici dünya hevesini avlayan bir şahin olmamasını, aksine vakar Anka'sına Kafdağı gibi olmasını nasihat ederek hedefinin fani işler değil de en yüksekte olmasına işaret etmiştir. Ayrıca İzzet'in her işini hayırlı düşünmesini, mizacını boş işlerle yormamasını, yokluk aynasını daima göz önünde bulundurması gerektiğini dile getiren Neş'et, insanın ancak Allah'tan başka her şeyden yüz çevirdiğinde mutlu olabileceğini belirterek masivayı terk etmesi konusunda nasihatte bulunmuştur:

Zenbûr-veş eyle fikr-i ferdâ
Tahsîline eyle zâd-ı 'ukbâ (8/167)

...

Dürrâc-ı hevâya olma şâhîn
'Ankâ-yı vakâr-ı Kâf-ı temkîn

³⁶Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (Marifet Yayınları, 1999), 348.

³⁷Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, 525-526.

³⁸Zümer, 39/36.

Her kârını eyle hayr-endîş
 Mir'ât-ı 'adem hemîşe derpîş
 Bir kaç derem içün ey füsûn-ger
 Rîzân ola âb-rû-yı gevher (8/172-174)

Neş'et, Gayûr Efendi'ye yazdığı mahlas-nâmede heva ve hevesi bir kilise hayaliyle vermiş, onun bu kilisenin boşu boşuna çalan çanı gibi boş sesler çıkarması yerine sözleri aşkın ezanı gibi kutsal ve manidar, kalemi ise bir cami minaresi gibi yol gösterici mahiyette olan bir kimse olmasını nasihat etmiştir. Böylelikle talebesini ideal insan olma yolunda dünyevî boş hevesleri bırakarak kutsal ve ebedî olana yönelmesi konusunda uyarmak istemiştir:

Herze-derây-i deyr-i heves olma el-hazer
 Nutkun ezân-ı 'aşk ola kilikün menârdur (14/36)

4.2. Ahlaki Açıdan İdeal İnsanın Vasıfları

4.2.1. Arkadaş Seçimine Dikkat Etme

Arkadaş seçimi, kişinin gelişiminde, kişiliğinin oturmasında ve dolayısıyla toplumun şekillenmesinde rol oynayan başlıca etkenlerdendir. Bundan dolayıdır ki Neş'et de Hanîf Efendi'ye yazdığı mahlas-nâmede onu arkadaş seçiminde son derece dikkatli olması konusunda uyarmıştır. Buna göre, Hanîf Efendi'nin, devrinde sıradan insanlarla dost/arkadaş olmaması gerektiğini ve bir insanın diğer bir insan için kendini ondan almayacağı bir tutku olabileceği tehlikesinden ötürü, tıpkı Hz. Yusuf'un zindana atılmasına sebep olan Züleyha gibi, zamane Züleyha'larının bulunduğu ortamların bela meclislerine benzediğini ve kendisini kötülüğe sevk edebileceğini belirterek talebesine nasihatte bulunmuştur:

Olup Ya'kûb-ı nush-ı pîr-i Ken'ân
 Didî ey Yûsuf-ı Mısr-ı cihân cân

Amân ihvân-ı 'asra olma hem-râh
 Dirîgâ şâh-râh-ı menzîlün çâh

Züleyhâ-yı zamân bezmi belâdur
 Bu mâ hâzâ beşer bir ibtilâdur (5/71-73)

Neş'et, arkadaş seçimi hususunda Şehîd Efendi'ye de nasihat ederek ömrünü bir çocuk gibi oyun ve eğlence ile geçiren zamane gençlerinin ruhsuz olduğunu ve onların kendisini kötülüğe sevk edebileceğini belirtip böyle zamane gençlerinden uzak durmasını tavsiye etmiştir:

Tıflâne revîşle lu'b-i pervâz
 Ebnâ-yı zemâne olma enbâz (6/87)

4.2.2. Çalışkan ve Gayretli Olma

Talebeleri tarafından çalışkanlığı ve gayretiyle övülen Neş'et, yazdığı mahlas-nâmelerinde genç talebelerinin gayretli ve çalışkan birer sanatkâr olarak şairlik hünerinde güneş gibi eşsiz ve özgün eserler kaleme almalarını istemiştir. Nitekim o, Gayûr Efendi'ye mahlasına yaraşır şekilde gayret edip çalışmasını, ancak bu şekilde varlık cevherini gün yüzüne çıkarabileceğini, gönül aynasını cilalayanların ancak işinde gayret gösterenler olduğunu söyleyerek gayretli ve çalışkan olmanın önemini vurgulamıştır. Yine Cenâb Efendi'ye benzer sözlerle hitap eden şair, ondan gayret edip asıl fıtratını ortaya koymasını istemiştir:

Sa'y eyle tâ ki gevher-i zâtun ide zuhûr
 Mir'ât-i dil müsaykalesi sa'y kârdur (14/31)

Fıtrat-ı asliyyeni izhâra cehd ü gayret it
Tâ ki katren bahr-i zühhâr ola zerren âftâb (17/2)

Neş'et, İzzet Bey'e günlük işlere himmet (gayret) etmemesini nasihat ederek gücünü ve vaktini daha önemli işlere sarf etmesi ve tıpkı yarın endişesi taşıyan bir arı gibi çalışkan ve gayretli olması gerektiğini belirtmiştir:

Olma kerem it cerâd-ı cür'et
Âbiş-hora itme sarf-ı himmet

Zenbûr-veş eyle fikr-i ferdâ
Tahsîline eyle zâd-ı 'ukbâ (8/166-167)

Gayûr Efendi'ye ise işinde gayret ederken ilim, irfan ve marifet ile hareket etmesini telkin ederek bunu bir av hayaliyle vermiştir. Öyle ki gayret doğanın feyz kanadı ile mümkün olduğunu, Anka avlamanın ise sadece av heveslilerine mahsus bir heves olduğunu belirtmiştir:

Şeh-bâz-ı gayretün ola şeh-bâl-i feyz ile
'Ankâ-şikâr tâ heves-i sayd-vârdur (14/38)

Neş'et, talebelerine verdiği mahlaslarla onların iyi ve seçkin eserler kaleme almalarını istemiş, hatta kimi mahlasları bu sebeple verdiğini de ifade etmiştir. Örneğin, verdiği Pertev mahlasıyla talebesinden gayret edip seçkin eserler ortaya koymasını dilemiştir:

Ola mümtâz deyu mahlas ile her eseri
Didi üstâdı olan Neş'et-i kemter ahkar (12/10)

Neş'et, talebelerine işlerinde gayret edip taklitçiliğe düşmemelerini, işinin ehli olmalarını, böylelikle özgün eserler kaleme alabileceklerini nasihat etmiştir. Gâlib'e, özgün eserler vermesi için, gökyüzündeki yıldızların sayısız olmasına karşılık gökyüzünü aydınlatan güneşi hatırlatarak onun şairler arasında güneş gibi tek olması gerektiğini dile getirmiştir. Hatta Neş'et, Gâlib'e dua ederken talebesinin çalışkanlığıyla güzel işler yapabileceğine işaret ederek kaleme alacağı başarılı eserleri ile âlemi ve insanı mutlu edip cömertlik göstermesini ve böylece cihan padişahının/Allah'ın feyzine, keremine ve ihsanına erişmesini dilemiştir:

Bî-had ise gerdûnda n'ola kevkeb-i Es'ad
Gör mihr-i cihân-tâbı ne vech ile 'iyândur (13/20)

Âsârun ile hurrem ola 'âlem ü âdem
Feyz ü kerem ü ihsân hüdâvend-i cihândur (13/38)

4.2.3. Çocuk Mizaçlı Olmama

İdeal bir toplum için ideal insan yetiştirmenin değerini bilen Neş'et, Şehîd Efendi'ye ve Şeyh Gâlib'e yazdığı mahlas-nâmelerinde genç talebelerine çocuk mizaçlı olmamalarını, bir çocuk edasıyla zamanın çocuklarına eş/ortak olmamalarını nasihat ederek bunun hem kendileri hem de toplumun gelişimi için büyük bir kayıp olduğuna işaret etmiştir:

Tıflâne revişle lu'b-i pervâz
Ebnâ-yı zemâne olma enbâz (6/87)

Bâzîçe-i etfâl mizâc olma yüri var
Dürr-i sühanun kadrini bil cevher-i cândur (13/24)

4.2.4. Güzel Görüp Güzel Düşünme

İnsanların kusurlarını araştırmak, hatalarını gün yüzüne çıkararak onların toplum içinde rencide olmalarına sebep olmak, toplumun yapısını sarsan kötü davranışlar olup toplum tarafından uygun görülmemektedir. Bu sebeptendir ki Neş'et, Beylikçi İzzet'e yazdığı mahlas-nâmede her işinde hayırlı ve güzel olanı düşünmesini, insana karşı saygılı davranmasını tavsiye etmiştir. Talebesinin bir ayna gibi ayıpları göstermek yerine etrafındakilerin ayıplarını görmeyen bir göze sahip olmasını, gönül erbabı kimseleri bıktırıp onlara yük olmamasını ve saygısızlık etmemesini, eğer dilerse pahada ağır, yükte hafif olmasını, yani insanlara gücendirmeden güzel muamele etmesini ve insana saygı duymada bir güneş gibi eşsiz ve parlak bir karaktere sahip olmasını dilemiştir:

Ol 'aynün cân-ı nigâh-efzâ
Âyîne teg olma 'ayb-peymâ (8/156)

Erbâb-ı derûnı itme bîzâr
Hâven-şiken-i devâ-yı bîmâr (8/158)

Olam dir isen eger sebük-bâr
Yârân-ı 'azîze sen girân-bâr (8/162)

Neş'et, insanlara kötü davranmanın şeytana mahsus bir iş olduğundan hareketle, insanı kırmanın şeytanı sevindiren kötü bir davranış olduğunu belirterek İzzet'i kimseyi kırmaması konusunda uyarmıştır. Yine ona bir çekirge gibi cür'et edip pervasızca hareket ederek insanlara saygısızca davranmamasını, böyle yaptığı sürece dünyayı yaşanmaz bir cehennem olmaktan kurtarabileceğini tavsiye ederek güzel davranışın önemine dikkat çekmiştir:

Olma kerem it cerâd-ı cür'et
Âbiş-hora itme sarf-ı himmet (8/166)

Lutf eyle ki olma merdüm âzâr
Şeytân bu kâre zâr u bîzâr (8/168)

4.2.5. Güzel Sözlü Olma, Hiciv (Yergi), Alay ve Yersiz Övgüden Uzak Durma

Türk-İslam geleneğinde ağızdan dökülen sözün kuvveti ve muhatabına olan etkisinden hareketle halk arasında tatlı dilin yılanı bile deliğinden çıkaracağı söylenegelmiş, tatlı dille nice gönüllerin şifa bulduğuna inanılmıştır. Topluma örnek, ideal, erdem sahibi bir insanın başlıca özelliklerinden olan bu hususlar, Neş'et gibi bir üstadın nasihatlerinde de yer almıştır. Öyle ki Neş'et, Hanîf Efendi'ye yazdığı mahlas-nâmede güzel sözün önemine dikkat çekmek üzere söz ile bal arasında ilgi kurmuş, kişinin ağzından çıkan sözlerin bal gibi saf ve tatlı olmasını, ağızdaki bu tatlılığın muhatabının yarasına merhem olarak yeterli olduğunu dile getirerek tatlı sözün bal gibi iyileştirici yönüne işaret etmiştir:

Sözün olsun hemîşe şehd-i sâfî
Dehâna nûş-ı merhem zahme vâfî (5/77)

Neş'et, Gâlib'e yazdığı mahlas-nâmede sözün bir inci gibi ruhun mücevheri olduğunu söyledikten sonra, kişinin bu mücevheri bilmesini ve ağzından inci gibi güzel sözler dökülmesini istemiştir:

Bâzîçe-i etfâl mizâc olma yûri var
Dürr-i sühânun kadrini bil cevher-i cândur (13/24)

Neş'et'in mahlas-nâmelerinde üzerinde en çok durduğu hususlardan biri de genç şairlerin hiciv ve hezliyat sahasından uzak durmalarının gerekliliğidir. Onun bu düşüncesinde takip ettiği Nâbî ekolünün payı olduğu düşünülebilir. Nitekim Nâbî, bu tür söz söylemeyi meslek edinmenin, muhatabında nefret uyandırma

ihtimali nedeniyle toplumsal ahlak açısından zararlı bulmakta ve bunlardan uzak durulmasını nasihat etmektedir.³⁹ Neş'et de benzer düşüncelerle talebelerine hicvin gönül gözünü kör ettiğini, her biri kendi devrinin meşhurlarından olup mucizeler söyleyen Nef'î ile Fehîm gibi hiciv şairlerinin akıbetinden ibret alıp bu sözlerden uzak durmalarını, aksi takdirde sonlarının onlar gibi hüsrana olacağını belirtmiştir. Neş'et'in, Pertev'e yazdığı mahlas-nâmede kendisine hicivden uzak durması hususunda verdiği nasihatler şöyledir:

El-hazer zerre kadar alma lisâna hicvi
Sakın ey nûr-ı basar çeşm-i dili kör eyler

Nef'î-i mu'cize-gû ile Fehîme nazar it
Gör ser-encâmıların kim saña 'ibret bu yeter (12/14-15)

Neş'et, Hâtif Efendi'ye yazdığı mahlas-nâmede idrak etme ve düşünme yetisine sahip olmanın savaş meydanında halka fayda vermediği gibi kişiyi komik duruma düşüreceğini belirtip bir oyundan ibaret olan hiciv ile boş hayali hiç aklına getirmemesi gerektiğini nasihat etmiştir:

Fikrûn itme hicv ile bâziçe-i zıll-i hayâl
Ma'reke-ârâ vü mudhik olma halka bî-direm (15/9)

Neş'et, Sıddîk Efendi'ye ve Cenâb Efendi'ye yazdığı mahlas-nâmelerde bu genç şairlerin hicivden ve alaycı sözden uzak durmalarını, tıpkı Kabe'yi bir puthaneye dönüştürmek gibi, yersiz övgüler yaparak sözlerini boş hayal ve vehimlerle doldurmamalarını, aksi hâlde çirkef karakterli ve çukur ağızlı birer insana dönüşebileceklerini nasihat ederek iyi ve ideal bir insan/şair olmanın yollarını göstermiştir:

El-hazer hicv ü mizâh ile bed-endîş olma
Pend-i pîrâne sana çün bu verâ-yı hoş-hisâl

Nûr-i na't-i nebevî ile münevver eyle
Ka'beyi eyleme beyti's-sanem-i vehm ü hayâl (16/9-10)

Olma çirk-âb-ı mizâc u hicv ile kende dehân
İde gör hezl ü sefâhetden be-gâyet ictinâb (17/6)

Neş'et, hiciv kadar methedici sözlerin de tehlikeli olduğu düşüncesine sahip bir şahsiyettir. Nitekim İzzet'e hiciv ile medhin aynı ölçüde tehlikeli bir iş olduğunu "aynı anneden doğan ikiz iki erkek kardeş" hayaliyle vermiştir. Yine Neş'et'e göre hiciv ve medh, birbirine benzeyen iki dost gibidir. Nasıl ki yılanda aynı anda zehir ve panzehir bir arada bulunuyorsa bu ikisi de insanda bulunabileceğinden talebelerine yılan gibi olmamalarını, aksi hâlde ufuklar kadar büyük bir düşmana sahip olacaklarını nasihat etmiştir:

Yek mâder-i tev'em iki dâder
Hicv ile medh dü yâr-ı hem-ser

Ef'îde hemîn zehr ü tiryâk
Mâr olma ki düşmenündür âfâk (8/177-178)

Neş'et'e göre hicvetmek kadar tehlikeli ve kötü olan bir şey de toplumun ileri gelen itibarlı kimselerini yersiz övmektir. O, yersiz övgünün sözü boşa harcıyıp israf etmek demek olduğunu ve bunun dev ile ortak ol-

³⁹İlhan Genç, "Nâbî'nin Çağının Problemlerine Sunduğu Modelin Ahlâkçı Boyutu" *Şair Nâbî Sempozyumu*, ed. Ali Bakka, (Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, 2009), 321.

maya benzediğini bildirmektedir. Bu bakımdan Neş'et, Gâlib'e yazdığı mahlas-nâmede şiir sahasında Gazneli Mahmud'u öven Firdevsî'ye benzemeyip sözlerine yalan karıştırmaması konusunda talebesini uyarmıştır:

Ser-mâyen olursa bezl ü isrâf
Dîv ile şerîksin eyleme lâf (8/182)

Firdevsî-i Mahmûd-ı kerem olma sühanla
Medhûn gibi hep va'deleri cümle yalândur (13/25)

4.2.6. Kanaat Sahibi Olma

Kanaat, “kişinin azla yetinip elindekine razı olması ve aşırı kazanma hırsından kurtulması”⁴⁰ anlamında bir kelime olup hırs, tamah, “hazlara düşkünlük” anlamındaki şereh ve tûl-i emel gibi kavramlarla ifade edilerek mal ve dünya tutkusunun kalpten silinmesiyle kazanılan ahlaki bir erdemdir. Hoca Neş'et, kanaati makamı yedi kat göğün üstünde olan ve yüksekten uçan efsanevî Hüma/Anka kuşu hayaliyle ele alarak onun sonsuz bir hazine olduğuna, kanaatkâr kimselerin toplum nazarında ve Allah katında yüksek bir dereceye sahip olduğuna işaret etmiştir. Klasik geleneğimizde Hüma kuşunun gölgesi devlet ve iktidarı, saadet ve ikbali temsil ettiğinden kanaatin Hüma kuşu hayaliyle verilerek kanaat sahiplerinin himmetinin âleme zenginlik, lütuf ve iyilikleri yaydığına inanılmaktadır.⁴¹ Öyle ki Neş'et'in 18. yüzyıl Osmanlı toplumunda çok genç yaşta bir devlet adamı olarak Beylikçilik⁴² görevine getirilen İzzet'e yazdığı mahlas-nâmede talebesinin kanaat sahibi bir devlet adamı olmasına özellikle vurgu yapmış olması manidardır. Neş'et, İzzet'in kanaatkâr olarak tıpkı Hüma kuşu gibi ahlaken yüce bir yaradılışa sahip olmasını, bir gölgeye benzeyen himmetinin ise Hüma'nın gölgesi gibi lütuf ve iyilikleriyle âleme zenginlik, mutluluk ve ikbal vermesini isteyerek İzzet'e toplumun huzuru ve mutluluğu için gayret etmesini nasihat etmiştir:

Zâtun ki ola hüma kanâ'at
Sâyen ola çetr-i 'izz ü devlet⁴³ (Genç, 8/159; Oğraş, 9/162)

Neş'et, İzzet'e kanaatkârlığın önemini vurguladığı beytin akabinde menfaatin kötülüğü üzerinde de durmuştur. İzzet'in kanaatkârlığıyla âlemi aydınlatıp huzur verirken kimseden bir şey ummaması gerektiğini “güneşin ağırlığının gemiye yük olması” hayaliyle vermiştir. Nitekim adı gibi izzetinin ışığının güneş misali yüce ve aydınlık olduğunu belirten Neş'et, tıpkı güneşin gemiye yük olması gibi, insanlara yük olmak yerine kimseden zerre miktar menfaat beklememesini istemiştir:

Düş fülke çü bâr-ı hûrşîd
Hîç zerrece kadr itme ümmîd

Bâr olma cihânda zerre-vâr ol
Hûrşîd-i fûrûg-i 'izzeti bul (8/160-161)

4.2.7. Kibir ve Gurura Karşılık Alçakgönüllü, Vakarlı ve Namuslu Olma

Hoca Neş'et, devrinin meşhur Farsça üstadı olmasına karşın bu şöhretini hiçbir zaman ön planda tutmayan mütevazı kimliğiyle tanınmıştır. Öyle ki kibirten uzak hâliyle o, devrinde şiirle uğraşarak Farsça okuyan kendini beğenmişler tarafından bile üstat kabul edilmiştir. Ayrıca Neş'et'in eskiden beri her neredede

⁴⁰Mustafa Çağrı, “Kanaat,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 24, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001), 289.

⁴¹Cemal Kurnaz, “Hüma,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 18, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998), 478.

⁴²Dîvân-ı Hümayun'a bağlı olan Beylikçi, Ruûs ve Tahvil kalemlerinin âmiri ve reisülküttabın yardımcısı vazifesindedir. Daha fazla bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, “Beylikçi,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 6, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992), 78-79.

⁴³Bu beytin ikinci mısraı İlhan Genç'in çalışmasında “Mâyen ola kabr-i 'izz ü devlet” şeklinde çevrilmiştir. Ancak biz bu mısraı konuya daha uygun düştüğü düşüncesiyle Naci Oğraş'ın çalışmasında yer alan çeviriyi esas alarak vermeyi uygun gördük (bkz. Oğraş, “Hoca Neş'et Divanı: İnceleme ve Tenkidli Metin,” 96.

Farsçada ve şiirde üstat, ilim sahibi bir kimse duysa büyük küçük demeden kapısına gidip ziyaret ettiği rivayet edilmiştir.⁴⁴ İşte bu kimliğiyle Neş'et, mahfilindeki sohbetlerinde ve yazdığı mahlas-nâmelerinde talebelerine alçakgönüllü olup kibirden uzak durmalarını nasihat etmiştir. Neş'et'in mütevazı şahsiyeti onu takip ve takdir eden talebelerine yansıyarak nasihatleri talebeleri tarafından dikkate alınmıştır. Birçoğu şiir sanatında hocasını geçmiş olmasına rağmen hiçbiri ona karşı mağrur olmamış, aksine bir talebenin hocasına göstermesi gerektiği gibi mütevazı davranarak divanlarında Neş'et'ten övgüyle bahsetmişlerdir. Bu husus, Neş'et'in mahfilinde hâkim olan ahlaki havayı vermesi ve mahfildeki talebelerin ahlaki yönüne işaret etmesi bakımından önem taşımaktadır. Nitekim Neş'et, Beylikçi İzzet'e devlet adamı kimliğiyle izzet ve kibir şarabını içip gurur mahmuru olmamasını, gururdan ve kibirden uzak durmasını şöyle nasihat etmiştir:

Mest-i mey-i nâz-ı 'izz ü nahvet
Mahmûr-ı gurûr olma 'izzet (8/165)

Neş'et, Şehîd Efendi'ye yazdığı mahlas-nâmede, soyunun Hz. Ali'ye dayandığı ve bundan ötürü soyuna mağrur olmaması hususunda kendisini uyarmıştır:

'Âlî nesebüdür 'arş-pâye
Vâlâ hasebün ki fevk-i gâye

Lutf it nesebine olma mağrûr
Sarf eyle kemâle 'ömr-i makdûr (6/79-80)

Tevazu kadar önemli ve onu tamamlayan vakar sahibi olmak erdemi de mütevazı kişilerin vasıflarından olup toplumun bireyleri arasındaki ilişkiyi sağlayan ve kişinin saygınlığını artıran bir erdemdir. Hoca Neş'et, yazdığı mahlas-nâmelerinde kişinin kibir perdesinden bakarak insanların kusurlarını aramaması, buna karşılık vakarlı ve namuslu olması gerektiğinin altını çizmiştir. Şehîd Efendi'ye yazdığı mahlas-nâmede "*Vakar ve namustan yüzünü çevirirsen binlerce kez yazıklar olsun!*" diyerek vakar ve namusun önemini vurgulayan üstat, talebelerine bu iyi vasıflara sahip olmaları konusunda ikazlarda bulunmuştur:

Oldunsa eger hezâr efsûs
Peyker-şiken-i vakâr u nâmûs (6/86)

Neş'et, İzzet'e boş hevesler peşinde koşmaması ve hakikate yönelerek temkinli ve vakarlı olması gerektiğini hatırlatmak için hevayı ve vakarı birer kuş, temkini de Kaf dağı hayaliyle vermiştir. Buna göre o, genç talebesine heva kuşunu avlayan bir şahin değil de temkin Kaf'ının vakar Anka'sı olmasını vurgulayarak bu hususlarda hedefinin çok yüceler olduğuna değinmiştir:

Dürrâc-ı hevâya olma şâhîn
'Ankâ-yı vakâr-ı Kâf-ı temkîn (8/172)

4.2.8. Kimseye Zulmetmeme

Neş'et, Beylikçi İzzet'e yazdığı mahlas-nâmede zulmü yırtıcı kuş hayaliyle vererek talebesine şahin kuşu gibi yırtıcı ve kan dökücü zalimlikler yapıp kötü huylu olmamasını nasihat etmiş, zulüm gibi kötü huyların sonunun ise insanı belaya sürükleyeceğinden bahsetmiştir:

Dûzah şerer olma âteş-efşân
İtme kerem it cihânı sûzân (8/157)

⁴⁴Pertev Efendi, *Divân-ı Neş'et: Mukaddime*, 6a.

Şâhîn-veş olma bâr-ı bâzû
Hûn-hâre vü hûn-rîz ü bed-hû (8/164)

Yine İzzet'e insanlara iyilik edip yardımda bulunurken herhangi bir karşılık beklememesini nasihat eden Neş'et, yaptığı iyiliklere karşılık beklemekle insanları zor duruma düşürüp eziyet vermesinin de bir bakıma zulüm olduğunu dile getirmiştir. Hatta bir devlet adamı olarak dostlarına/insanlara iyilik etmek isterken menfaat gözetip bela olmasını değil, tıpkı bir deve gibi onların sıkıntılarını da üstlenerek iki kat olup belaları taşıma kabiliyetine sahip olmasını tavsiye etmiştir:

Olam dir isen eger sebük-bâr
Yârân-ı 'azîze sen girân-bâr

Üştür gibi bir dü-bâre mâ'il
Bes bâr-keş ü belâya kâbil (8/162-163)

Neş'et, İzzet'e insanları kötü muameleyle incitmemesini, şeytanın bu işe yanıp yakıldığını, yani bunun şeytanı bile sevindiren olumsuz bir davranış olduğunu hatırlatmıştır. Ayrıca Neş'et, talebelerinin insanlar arasında ayrıştırıcı değil, bütünleştirici bir role sahip olmasını isteyen bir üstat olduğundan onun bir devlet adamı olan İzzet'e "makas gibi etek yırtıcı değil de iğne gibi yamaları dikip tamir edici olması"nı nasihat ettiği beyitleri, talebesinden toplumda yıkıcı ve ayrıştırıcı değil de yapıcı ve bütünleştirici bir rol oynamasını istediğinin göstergesidir:

Lutf eyle ki olma merdüm âzâr
Şeytân bu kâre zâr u bîzâr

Mikrâz gibi kılma çâk-i dâmen
Sûzın gibi ol hemân rûfû-zen (8/168-169)

4.2.9. Nasihate Kulak Verme

Dinî-ahlaki içerikli nasihatname türünden eserlerde sıkça karşılaşılan "Dinle sözümü", "İşit, sana bir nasihat edeyim", "Gûş-ı cânı tut" gibi pek çok nasihat içerikli sözler bulunmaktadır. Hoca Neş'et de bir üstat olarak nasihatname hüviyetindeki mahlas-nâmelerinin birçok beytinde talebelerinden nasihatlerine kulak vermesini istemekte ve nasihat dinlemenin önemini vurgulamaktadır. Nitekim İbrahim Hanîf'e yazdığı mahlas-nâmede "nasihati verimli nisan bulutundan beslenen bir cennet" hayaliyle veren Neş'et, seher vaktinin feyzinin gece yarısı edilen duayla ortaya çıkması gibi, adeta verimli nisan bulutundan beslenen ve cennete benzeyen nasihatın de dinleyen için çok kıymetli bir hazine olduğundan değerli ve güzel birçok şeyi içinde sakladığını belirtmiştir:

Bihişt-i pende tevfi'k ebr-i nisân
Du'â-yı nîm-şeb feyz-i seher san (5/78)

Neş'et, "kulağa küpe olmak, can kulağıyla dinlemek" deyimlerinden hareketle, sonsuz aklın tükenmez sermayesine benzettiği nasihatın cana küpe olmasına dikkat çekmektedir. Öyle ki o, İzzet'in ve Şehîd Efendi'nin, sonsuz aklın sermayesine benzeyen bir iki nasihatını can kulağıyla dinleyip bir küpe gibi kulağında tutmasını istemiştir. Şeyh Gâlib'e yazdığı mahlas-nâmede de bir pir'e ve babaya benzettiği aklın nasihatlerini dinleyenlerin genç kalacağını belirterek nasihat dinlemenin önemini vurgulamıştır:

Gûş it dü se pend-i 'ârifâne
Sermâye-i hûş-ı câvidâne (6/78)

Virdim dü se pend-i 'ârifâne
Mengûş ola gûş hûş câna (8/154)

Tut dâmen-i gûşî güher-i nutka kerem kıl
Pend-i peder-i pîr-i hîred cân-ı civândur (13/23)

4.2.10. Vaktin Kıymetini Bilme ve Dedikodudan Uzak Durma

Hoca Neş'et, topluma faydalı insan yetiştirme gayesinde bir şahsiyet olarak gerek tertip ettiği sohbet meclislerinde gerekse yazdığı eserlerde, telafisi olmayan, satın alınamayan ve ödünç verilemeyen çok önemli bir kaynak olan vaktin kıymetini bilmenin önemine dikkat çekmiştir. Neş'et'e göre kişi, bir daha ele geçiremeyeceği kıymetli bir hazine hükmünde olan her anını kendisine ve topluma faydalı olacak şeylerle doldurmalı, vaktini gereksiz söz ve dedikoduyla boşa geçirmemelidir. Öyle ki o, Şehîd Efendi'ye yazdığı mahlas-nâmede de vakti boşa geçirmemek ve dedikodudan uzak durmak hususunda nasihat ederek talebesine vaktinin tamamını güzel ve faydalı sohbetlerle geçirmesini tavsiye etmiştir:

Sarf eyleme 'ömri kıyl ü kâle
Sa'y eyle yemîn-i hasb-i hâle (6/84)

Neş'et, vaktini gereksiz ve boş sözlerle geçirenleri, kötü işlerin sembolü olan kara kargaya ve kâğıtta karalığı çoğaltan kalemin kara mürekkebine benzeterek ele almıştır. Bürhân Efendi ile Cenâb Efendi'ye yazdığı mahlas-nâmelerde bu benzetmeler yoluyla talebelerinin boş sözlerle vakti kötüye kullanıp ömür sermayelerini karartmamalarını nasihat etmiştir:

Zâg-ı siyeh-i siyâh-kârân
Olma bu hevâda herze-gûyân (7/75)

Jâj-hây olma kalem tek kaleme teksîr sevâd
'Ayn-i hikmet ola nutkun her sözün faslu'l-hitâb (17/4)

Neş'et, Gayûr Efendi'ye ise hayal güzelliğinin pervanesi olup boş sözler söylememesini, bal arısının ve bal mumunun garip ve şaşılacak işler yapanların işi olduğunu belirterek vaktini kıymetli şeylere sarf etmesini nasihat etmiştir. Yine bu hususu genç talebesine aktarırken hevesi bir kilise, boş sözleri de bu kilisenin çan sesi hayaliyle vererek bunlardan uzak durmasını, buna mukabil ise sözünün aşk ezanı, kaleminin ise minare gibi olduğunu belirterek sözün kutsiyetine işaret etmiştir:

Pervâne-i cemâl-i hayâl olma herze-tâz
Zünbûr-ı şehd ü şem'-i 'asel turfe-kârdur

Herze-derây-i deyr-i heves olma el-hazer
Nutkun ezân-ı 'aşk ola kilün menârdur (14/35-36)

4.2.11. Vefalı Olma: Ecdadını Hatırlayıp Örnek Alma

Vefa kavramının Neş'et'in mahlas-nâmelerinde daha çok ecdada karşı vefa ve sadakat gösterme şeklinde ele alındığı görülmektedir. Öyle ki Neş'et, Pertev'e yazdığı mahlas-nâmede eğer örnek alınması gerekiyorsa kendi ecdadının eserlerinin örnek alınmasını, bu şekilde şairin adının ve eserinin mahşere kadar hayırla yad edilebileceğini belirterek kişinin özüne sadık ve ecdadına karşı vefalı olması gerektiğini vurgulamıştır:

İsr-i eslâfa sülûk eylemege sa'y eyle
Yâd ola hayr ile nâm ü eserün tâ mahşer (12/12)

Himmet-i Hazret-i pîrân ile nâmuñ şânuñ
Ola ser-levha-i Dîvânçe-i erbâb-ı hüner (12/16)

Diğer yandan Neş'et'in, bir talebenin hocasına karşı vefalı olması hususunda da nasihatte bulunduğu görülmektedir. Neş'et, Beylikçi İzzet'e talebesi olarak kendisini hayırla yad etmesini, sadakat göstererek ruhunu şad etmesini, ahlaki ve hünerleriyle adeta hocasının sadaka-i cariyesi olmasını nasihat etmiştir:

Ümmîdüm odur ki idesin yâd
Hayr ile beni vü rûhumı şâd

Hulk ü hünerün ile 'izzet
Dâ'im ola zikr-i hayr-ı Neş'et (8/186-187)

4.3. Hoca Neş'et'in İdeal Şair ve Şiire Yönelik Tavsiyeleri

Hoca Neş'et, sohbetlerinde ve mahlas-nâmelerinde şiire meraklı genç şairlere ideal şiirin ve şairliğin yollarını göstermek üzere şiir ve şair hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur. Neş'et'in şiir ve şair hakkındaki bu değerlendirmelerini, yahut poetik görüşlerini, mahlas-nâmelerindeki beyitler üzerinden şöyle sıralamak mümkündür:

4.3.1. Naat-ı Şerifi, Sermaye-i Devlet Bilme

Naat, Hz. Peygamber'i övmek üzere yazılan şiir türü olup Türk edebiyatındaki ilk örneğine Yusuf Has Hâcib tarafından yazılan *Kutadgu Bilig* adlı eserde rastlanmaktadır. Bu tür, Hz. Peygamber'in Kur'an-ı Kerim'de Allah tarafından bizzat övülmesi, dinî, ilmî, edebî bütün eserlere Allah'a hamd mahiyetindeki hamdele ile başlanmasının ardından Hz. Peygamber'e salat ve selam etmek üzere salvele türünde şiirler yazılmasının bir gelenek hâline gelmesi, Hz. Peygamber'e duyulan sevginin ve onun şefaatine erişebilme arzusunun şairleri naat yazmaları konusunda motive etmesi gibi sebeplerden ötürü edebiyat tarihimizin her döneminde rağbet görmüş ve özellikle klasik şairler tarafından bir geleneğe dönüştürülmüştür. Öyle ki klasik edebiyatta 16. yüzyıl şairi Fuzûlî'nin *Su Kasidesi* ilk sırada gelmekle beraber ikinci sırada Şeyh Gâlib'in müseddes naatı, naat türünün en meşhur manzumeleri olmuştur.⁴⁵

Devrinde pek çok şair yetiştiren Hoca Neş'et'in, şiirin muhtevasına dair üzerinde en çok durduğu ve talebelerine nasihat ettiği konu, Hz. Peygamber'e naat yazılması hususudur. Neş'et'e göre, methiye deyince, şiir yazmak deyince akla ilk naat gelmelidir. Öyle ki Neş'et, şairlerin bütün övgü ve vaatlerin yalan olduğunu bilip İran şairi Firdevsî'nin Gazneli Mahmud'u övdüğü gibi sözünü boş övgülerle doldurmaması gerektiğini, asıl övgünün şahıslara değil, bu tür sözlere en çok layık olan Miraç ve Kur'ân gibi mucizelerin sahibi, yetmiş bin âlemin hükmüne boyun eğdiği ve melekler ordusunun hizmetinde olduğu en yüce insan ve bütün yaratılmışların muhtaç olduğu Hz. Peygamber gibi eşsiz bir padişaha yapılması gerektiğini belirtmiştir. Hz. Peygamber'e yazılan ve bir hazine hükmünde olan naatın asıl maksat olarak şair için iki cihanda izzet ve şeref bahşetmesi yönüyle yeterli olduğunu belirten şair, söz ehline naat yazmaları hâlinde kıyafet olarak padişahlara lâayık kaftan giyecekleri müjdesini de vermiştir. Neş'et, burada Cahiliye devrindeki muallaka şairlerinden hiciv şairi olarak meşhur olan Hassan bin Sâbit'in⁴⁶ Hz. Peygamber'i gördüğü andan itibaren bir naat şairine dönüştüğüne ve Hz. Peygamber'e yazdığı naatlara karşılık Hz. Peygamber tarafından şairin omuzlarına hediye bırakılan hırkasına telmihte bulunarak tıpkı Hassan bin Sâbit gibi naat şairi olunması hâlinde paha biçilemeyen bir hediyeye sahip olunabileceğine değinmiştir. Bu düşüncelerle her fırsatta talebelerine eskilerin eserlerini örnek alarak Hz. Peygamber'e naat yazmalarını ve onu dilinden düşürmemelerini tavsiye eden Neş'et'in, genç talebeleri İbrahim Hanîf, Şehîd Efendi, Bürhân Efendi, İzzet Bey, Şeyh Gâlib, Gayûr, Pertev Efendi için yazdıkları başta olmak üzere, mahlas-nâmelerinin çoğunda ve şiir sahasına yönelenlere bu hususta nasihatler verdiği görülmektedir.

⁴⁵Şerife Uzun, "Na't Geleneğinde Şeyh Gâlib Örneği", *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9, no. 6 (2014): 1097.

⁴⁶Hüseyin Elmalı, "Hassân b. Sâbit," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 16, (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997), 399-402.

Hoca Neş'et'in naat konusunda üzerinde en çok etki bıraktığı talebesinin devrin en parlak ve kudretli iki şairinden biri olan Şeyh Gâlib olduğu düşünülebilir. Nitekim Neş'et'ten ders almaya başladığı yıllarda (1778-79) Gâlib'in yirmi bir yaşında genç bir şair, Neş'et'in ise kırk dört yaşında bir üstat olduğu ve Gâlib'in henüz bir divan tertip etmeyip ancak edebiyat muhitlerinde şair olarak kabul görmeye başladığı bilinmektedir. Neş'et de bu genç şaire yazdığı mahlas-nâmede kendisine Es'ad mahlasını verip onun şiire yenilikler getirdiğinden ve İran şairlerini kıskandırdığından bahsederek Gâlib'i takdir etmiş, nasihatleriyle ona şiir sahasında yol göstermiştir. Bu bağlamda Neş'et, Hz. Yusuf'a benzettiği talebesinin soylu bir aileye mensup olduğundan övgüyle bahsetmiş, naat içerikli beyitler söyleyerek onun hükümdarlara methiye yazmak yerine Hz. Peygamber'e naat yazmasını tavsiye etmiştir. Gâlib de buna mukabil aynı vezin ve kafiyeyle hocasına teşekkür mahiyetinde bir kaside sunarak cevap vermiştir.⁴⁷ İşte *Dîvân*'ının çeşitli yerlerinde de karşılaşılan bu etkileşimin ardından klasik şiirde naat deyince akla gelen ilk isimlerden biri olan Gâlib'in *Dîvân*'ında Hz. Peygamber için iki müseddes, "rûz u şeb" redifli bir kaside, "Resûlullah" redifli bir gazel, bir rubai ile *Hüsn ü Aşk* mesnevisinin başında mesnevi nazım şekliyle bir naat kaleme aldığı görülmektedir.⁴⁸ Nitekim o, *Dîvân*'ında yer alan,

Sen Ahmed ü Mahmûd u Muhammedsin efendim
Hakdan bize sultân-ı mü'eyyedsin efendim (ŞGD, Müseddes/1)⁴⁹

meşhur beytinin yer aldığı müseddes naatıyla Türk edebiyatında naat şairi olarak meşhur olmuştur. Hatta Neş'et'in mahlas-nâmesinde Gâlib'e methiyenin yalan sözler olduğu bilmesinin yanı sıra Hz. Peygamber'i överek hakikati söylemesini nasihat ettiği, bunun iki cihanda kendisine izzet ve şeref kazandırmak için yeterli olacağını ve şairlere kaftanını veren Hz. Peygamber'e naat yazmakla böyle bir hazineye sahip olma saadetine erişebileceğini dile getirerek talebesine dua ettiği görülmektedir:

Firdevsi-i Mahmûd-ı kerem olma sühanla
Medhün gibi hep va'deleri cümle yalândur

Ol pâdişehün na't-i şerîfi sana besdür
Ser-mâye-i 'izz ü şeref-i her dü cihândur (13/25-26)

Kânûnidur ol pâdişehün şâ'ire ihsân
Ehl-i sühana hil'at-i ilbâsı 'iyândur

Tevfîk ide evsâf-ı hümayûnına Allâh
Maksûd budur dîgeri efsûn u fesândur

Gencûr ide gencîne-i na'te seni feyyâz
Bulur bu du'â hüsn-i kabûl ez-dil ü cândur (13/35-37)

⁴⁷Recep Demir, "Hoca Neş'et'in Şeyh Galip İçin Yazdığı Mahlasname ve Şeyh Galip'in Cevabı," VII. International European Conference On Social Sciences, (2022): 897.

⁴⁸M. Nur Doğan, *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk: Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar* (Yelkenli Yayınevi, 2017), 25-51; Kalkışım, "Şeyh Gâlib Dîvânı", 256-257.

⁴⁹Kalkışım, "Şeyh Gâlib Dîvânı", 256-257.

Neş'et'in Gâlib dışında Hanîf Efendi'ye yazdığı mahlas-namede de Hz. Peygamber sevgisine ve şairin soyuna dair yazdığı beyitlerin ardından talebesinden Hz. Peygamber'e naat yazmasını istediği dikkate değerdir. Nitekim Hanîf, gerek *Divan*'ındaki farklı nazım şekilleriyle kaleme aldığı şiirlerinde gerekse *Menâzilü'l-Haremeyn*, *Siyer-i Mekki* ve *Siyer-i Medeni* adlı eserlerinde Hz. Peygamber'e olan muhabbetini ortaya koyarak ona karşı vefalı olduğunu göstermiştir.⁵⁰ Hanîf Efendi'nin bu tutumuyla bu türden eserler kaleme almasında yine Neş'et gibi talebeleri üzerinde büyük nüfuza sahip bir üstadın nasihatlerinin büyük etkisi olduğu düşünülmelidir. Neş'et, Hanîf Efendi'ye yazdığı mahlas-nâmesinde, tıpkı Hassan bin Sâbit'in yaptığı gibi, naat yazıp Hz. Peygamber'i sözlerinde sürekli hatırlamasını nasihat etmiştir:

Ola Hassân gibi kil-k-i hayâlün
Peyember na'ti hasb-i hâl-i kâlün (5/76)

Neş'et, Hanîf Efendi'ye yazdığı gibi Şehîd Efendi'ye de bir şair olarak Hz. Peygamber'e naat yazmasını hatırlatarak bu işe çaba sarf etmenin yegâne maksat ve büyük bir gayret olduğunu belirtmiştir:

Na't -i nebevîye eyle himmet
Maksûd budur çü eyle gayret (6/91)

Neş'et, Gayûr Efendi'ye de Hassan bin Sâbit'i örnek göstererek Hz. Peygamber soyundan gelen birine düşen vazifenin, büyük iş olan naat yazma sermayesini bu şerefli soyun başından saçmak olduğunu vurgulamıştır:

Sarf eyle na't-i ceddine var celle himmetün
Hassân-ı na't-i pâki eger bî-şümârdur

Ez pes düşen bu şân-ı şerîf-i şerâfete
Nâ't-i şerîfe nakd-i revânın nisârdur (14/32-33)

Neş'et, Pertev'e yazdığı mahlas-nâmede iki cihan şahı olan Hz. Peygamber'in vasıflarını anlatmanın şair için yegâne mutluluk sermayesi olduğunu ve ona yazılan naatın mana padişahı olan şairin başına taç olduğunu belirtmiştir. Öyle ki İzzet Efendi'ye Hz. Peygamber'i övmek üzere naat yazdığı taktirde dokuz feleğin kendi başına taç olacağını söyleyerek bu yolda sermaye elde etmeye canla başla gayret etmesini nasihat etmiştir:

Meddâh-ı cenâb-ı şâh-ı levlâk
Ol tâc-ı serün ola nüh eflâk

Na't-i şeh-i taht-gâh-ı mi'râc
Sultân-ı rûsûl-i sâhibü't-tâc

Ser-mâye-i dîn ü devletün bil
Bu yolda hemân sarf-ı cân kıl (8/179-181)

Sana ser-mâye-i devlet şeh-i kevneyn vasfı
Na'tidür Hüsrev-i ma'nâ serine tâc efser (12/13)

⁵⁰Cemal Aksu, "İbrahim Hanîf Divanı" (Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996), 2-4;10-24, Ulusal Tez Merkezi (53103); Nurgül Özcan, "Seyyid İbrahim Hanîf'in Siyer-i Nebî'si," *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (2011): 172-174; Nurhan Ramazanoğlu Özcan, "Seyyid İbrahim Hanîf'in Hayatı, Eserleri ve Hâsıl-ı Hacc-ı Şerîf li-Menâzilü'l-Haremeyn Adlı Eserin İncelenmesi" (Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2011), 29-41, Ulusal Tez Merkezi (302169).

Neş'et, Bürhân Efendi'ye yazdığı mahlas-nâmede varlığın sultanı olan Hz. Peygamber'e yazacağı naat ile hem sözüne değer katacağını hem de cihanda itibar ve kıymet bulacağını, Sıddîk Efendi'ye vesvese ve hayalden uzak durarak naat yazmasını, Cenâb Efendi'ye ve Hâtif Efendi'ye de naat yazmanın saadet sermayesi olarak Allah'tan lütuf, ihsan ve kerem ümit etmeye ve böylece Hakk'ın dergâhına ulaşmaya vesile olduğunu nasihat etmiş, yazdığı mahlas-nâmelerde bu genç şairlerin naat yazmalarının önemine ve gerekliliğine vurgu yapmıştır:

Na't-i şeh-i kevne sarf-ı kudret
Eyle bulasın cihânda 'izzet (7/73)

Şâh-ı kevneyn vasfını ser-mâye-i devlet idüp
Dergeh-i hakdan ümîd it lutf u ihsân u kerem (15/10)

Nûr-i na't-i nebevî ile münevver eyle
Ka'beyi eyleme beyti's-sanem-i vehm ü hayâl (16/10)

Kârun olsun dâ'imâ na't-i şeh-i Refref-süvâr
Dergeh-i Hakka bu yoldan yûri var kıl intisâb (17/5)

4.3.2. Önceki Şairleri ve Eserlerini Örnek Alma

Klasik Türk edebiyatı, kendine özgü kuralları olan bir şiir geleneğine sahip olarak uzun yıllar İslam kültürünün etkisi altında varlığını sürdürmüştür. Bu sahada şairlerin kendilerinden önceki meşhur şairleri takdir edip onlara öykünerek eser yazmaları bir gelenek hâlini almıştır. Klasik gelenek içerisinde yer alan ve Nâbî ekolünü takip eden Hoca Neş'et de genç şairlere yazdığı mahlas-nâmelerde kendilerine örnek olabilecek şairleri takip etmelerini ve örnek almalarını tavsiye etmiştir. Özellikle hiciv ve hezliyat konusunda Nef'î ve Fehim-i Kadîm gibi hiciv sahasında kalem oynatan şairlerin sonunu hatırlatarak talebelerini bunlardan ibret almaları ve bu tür sözlerden uzak durmaları konusunda uyarmıştır. Buna mukabil naat yazmanın önemini ve değerini her fırsatta dile getiren Neş'et, Pertev'e dediği gibi, geçmişteki büyük şairleri örnek alıp onların yolundan gitmelerini istemiş, böylelikle onların himmetiyle meşhur olup adlarının hüner ehlinin divanlarının başında yer alabileceğini bildirmiştir:

İsr-i eslâfa sülûk eylemege sa'y eyle
Yâd ola hayr ile nâm ü eserün tâ mahşer (12/12)

Neş'et'in bu husustaki düşüncelerinde hocası Dâye-zâde Cûdî Efendi'nin nasihatlerinin payı olduğu düşünülebilir. Öyle ki Dâye-zâde, Neş'et'e mahlas vermek üzere yazdığı kıtasının son iki mısraında kendisinden önce gelen başarılı şairlerin eserlerini örnek alarak kendi tarzını oluşturmasını nasihat etmiştir:

Gayret-i tiyneti sarf et eser-i eslâfa
Mahlâs-ı ma'rifetin ola cihânda Neş'et⁵¹

Neş'et, Pertev'e yazdığı mahlas-nâmede geçmişteki büyük şairleri örnek almasını, böyle yaptığı sürece adının ve eserinin meşhur olup mahşere kadar hayırla yâd edileceğini nasihat etmiştir:

Himmet-i Hazret-i pîrân ile nâmun şânun
Ola ser-levha-i Dîvânçe-i erbâb-ı hüner (12/16)

⁵¹Çiftçi, "Fatîn Davud Hâtimetü'l-Eş'âr: Fatîn Tezkiresi", 405.

4.3.3. Şiirin Bir Kutsiyeti Taşıdığıının Şuurunda Olma

Neş'et, hikemî üslubun 18.yüzyıldaki temsilcilerinden biri olarak talebelerine hiciv, hezliyat, methiye ve boş hayalden uzak durmalarına mukabil hikmetli sözler söylemeleri konusunda nasihatlerde bulunarak onları hikemî tarzda şiirler yazmaya teşvik etmiştir:

Firdevsi-i Mahmûd-ı kerem olma sühanla
Medhûn gibi hep va'deleri cümle yalândır (13/25)

Fikrûn itme hicv ile bâzîçe-i zıll-i hayâl
Ma'reke-ârâ vü mudhik olma halka bî-direm (15/9)

Neş'et, Cenâb Efendi'ye yazdığı mahlas-nâmesinde sözlerinin hikemî tarzda ve iki sözün arasını ayıran cümle şeklinde olmasını nasihat etmiştir. Ayrıca mürekkebin siyahlığı ile gereksiz söz arasında ilgi kurarak tıpkı kalemın siyah yazıyı çoğaltması gibi gereksiz sözler söyleyip yazısını karartmaması konusunda onu uyarmıştır:

Jâj-hây olma kalem tek kaleme teksîr sevâd
'Ayn-i hikmet ola nutkun her sözün faslu'l-hitâb (17/4)

Neş'et'e göre söz, kıymetli olup muhatabının yarasını iyileştirebilecek güçte olduğundan, bal gibi saf ve tatlı olmalıdır. O, bu hususu talebesi İbrahim Hanîf'e yazdığı mahlas-nâmede şöyle dile getirmiştir:

Sözün olsun hemîşe şehd-i sâfî
Dehâna nûş-ı merhem zahme vâfî (5/77)

Neş'et, Şeyh Gâlib'e yazdığı mahlas-nâmede sözün kıymeti bakımından inciye benzediğini ve bu hâliyle ruhun mücevheri olduğunu belirtmektedir. Ona göre şair, ancak ağızından güzel ve tatlı sözler döktüğü müddetçe ruhun mücevheri olan kıymetli sözlere sahip olabilecektir. Neş'et, yine ve Gayûr Efendi'ye yazdığı mahlas-nâmede sözü aşk ezanına, kalemi ise minareye benzetmekle sözün kutsiyetine işaret etmiştir:

Bâzîçe-i etfâl-mizâc olma yûri var
Dürr-i sühânun kadrini bil cevher-i cândur (13/24)

Herze-derây-i deyr-i heves olma el-hazer
Nutkun ezân-ı 'aşk ola kilkün menârdur (14/36)

Sonuç

Hoca Neş'et, 18. yüzyıl Osmanlı toplumunda sanatın ve sanatçının himayecisi vasfıyla İstanbul'un Molla Gürani semtindeki konağını ilim âleminin istifadesine açan, yaşadığı toplumun problemlerini tespit ederek bu problemlere bir şair yaklaşımıyla model öneren, hem sohbet meclislerinde hem de başta mahlas-nâmeleri olmak üzere yazdığı eserlerinde nitelikli ve güzel ahlak sahibi insan yetiştirme gayretiyle talebelerine topluma fayda sağlayan, ahlaki erdemlerle donatılmış ideal insan olmanın yollarını öğreten bir üstattır. Neş'et'in mahlas-nâmelerinin incelendiği bu çalışmada söz konusu muhteva dinî-tasavvufî ve ahlaki yönlerden tasnif edilerek üstadın, kişinin donanması gereken ahlaki erdemlerle ilgili söylediği hikmetli sözleriyle ideal insan yetiştirmenin yollarına dair nasihatleri tespit edilmiş, ideal insan/şair modeline dair ele aldığı erdemler, şairin söz konusu şiirlerindeki beyitlerden örnekler verilerek maddeler hâlinde açıklanmıştır.

Neş'et'in mahlas-nâmelerinde, "Allah'ın rızasını ve Hz. Peygamber'in hoşnutluğunu kazanma, masivayı terk etme" gibi dinî-tasavvufî erdemlerin yanı sıra daha çok "arkadaş seçiminde dikkatli davranma, çalışkan ve gayretli olma, alçakgönüllü, namuslu, vakar sahibi olma, nasihate kulak verme, sadakat sahibi olma, çocuk mizaçlı olmama, vaktin kıymetini bilme, ilim ve hüner sahibi olma, kibir ve gururdan uzak durarak tevazu

sahibi olma, işinin ehli olma, sözün kıymetini bilip doğru ve güzel konuşma, hiciv ve alaydan, boş söz ve dedikodudan uzak durma, geçmişine vefalı olma, zulümden ve kötü davranışlardan uzak durma” gibi ahlaki erdemleri işleyerek bu şiirlerini nasihatleriyle örülü tam bir ahlaki eser olarak kaleme aldığı görülmektedir.

Ahlaki değerlerin kişiliğin oluşmasındaki önemine binaen Neş'et'in, talebelerine bazen soyuna, bazen karakterine, bazen ise yeteneğine göre nasihatlerde bulunduğu dikkate değerdir. Örneğin, Neş'et'in Şehid Efendi'yi Hz. Ali soyundan geldiği için Şehid mahlasını verdiğini söyleyerek bu yüce soya mağrur olmaması gerektiği konusunda ve hemen bütün talebelerini Nef'i ve Fehim-i Kadim gibi şairleri örnek göstererek hiciv, hezliyat ve methiyeden uzak durup bu konularda eser yazmamaları hususunda uyardığı, buna karşılık ise genç şairlere eğer övgü şiirleri yazılacaksa sadece Hz. Peygamber'e naat yazılmasının gerekliliğini vurguladığı dikkat çekmektedir. Talebelerinden Şeyh Gâlib ve Seyyid Hanîf gibi meşhur naat şairlerinin çıkmasında, onun bu düşünce ve nasihatleriyle talebelerini motive etmesinin payını göz ardı etmemek gerekir.

Neş'et'in mahlas-nâmelerinde üzerinde durduğu hususların başında şairin her işinde Allah'ın ve Hz. Peygamber'in rızasını ve hoşnutluğunu elde etme gayretiyle sünnet ehli olma şuurunu genç talebelerine kazandırma çabası içinde olması gelmektedir. Bunun dışında onun, gayretli ve çalışkan olmak, kanaatkâr olmak, kibirden ve boş heveslerden uzak durup ağırbaşlı ve mütevazı olmak, hicivden, alaydan, övgüden, dedikodudan ve boş sözlerden uzak durmak, zulüm başta olmak üzere insanlara zararının dokunacağı kötü davranışları terk etmek gibi başlıca ahlaki erdemleri ele aldığını söylemek mümkündür.

Neş'et'in, ideal şair ve şiiri hakkındaki görüşleri çalışmada ayrı bir başlık hâlinde incelenmiş olup, Neş'et'in burada şiirin konusu, anlamı ve üslubu üzerinde durduğu görülmektedir. Neş'et'in bu bağlamda naatin şair için mutluluğa götüren büyük bir sermaye olduğunu vurgulayıp talebelerini naat yazmaya teşvik etmesi; sözün tatlı, saf ve kıymetli oluşuyla bir kutsiyet taşıması hasebiyle ruhun mutluluk ve huzurunun kaynağı olduğunu vurgulaması, sözün muhatabına şifa vermesi gerektiği düşüncesiyle şiirin gereksiz sözlerden arındırılması ve hikemî tarzda sözler söylemeye gayret edilmesini nasihat etmesi ile söz sahasında geçmişteki ecdadın eserlerini örnek almanın önemini vurgulaması, Neş'et'in şiir ve şaire dair değerlendirmelerinde dikkate değer tespitlerimiz arasındadır. Tüm bu hususiyetler, Neş'et'in mahlas-nâmelerinde çizdiği ideal insan modelinin, topluma hizmet eden ve son zamanlarda kaybolmaya yüz tutan nitelikli insana ait ahlaki erdemlerin bir ilim adamı ve şairin gözünden ne şekilde ele alındığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi	Dış bağımsız.
Çıkar Çatışması	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.
Finansal Destek	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer Review	Externally peer-reviewed.
Conflict of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author declared that this study has received no financial support.

Yazar Bilgileri	Zehra Şimşek (Dr. Öğr. Gör.)
Author Details	¹ İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Yabancı Diller Koordinatörlüğü, İstanbul-Türkiye 0000-0002-4423-3741 zehra.oksuz@izu.edu.tr

Kaynakça | References

- Açıkgöz, Namık. “Divan Şairlerinde Mahlas Meselesi”, *Millî Eğitim Dergisi* 88, (1989): 59-63. Erişim 4 Aralık, 2024, https://www.academia.edu/43891489/Divan_%C5%9Eairlerinin_Mahlas_Meselesi_Sayfalar_sondan_ba%C5%9Fa_do%C4%9Frudur
- Aksu, Cemal. “İbrahim Hanif Divanı.” Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1996. Ulusal Tez Merkezi (53103).
- Bardakçı, Mehmet Necmettin. “Mevlâna'ya Göre İnsanın Mahiyeti ve Kâmil İnsan Olma”, *Erdem* 50, (2008): 1-13. Erişim 4 Aralık, 2024, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/671793>
- Bektaş, Ekrem. *Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Dîvânı*. Öz Serhat Yayıncılık, 2007.

- Mahlas-nâmeler ışığında İdeal İnsan Arayışları: Hoca Neş'et Efendi'nin Mahlas-Nâmelerinde İdeal İnsanın Vasıfları Şimşek, 2025
- Bitlisî Müştâk Mustafâ Efendi. *Âsâr-ı Müştâk Esrâr-ı 'Uşşâk*. Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi, Sınıflama: 297.9, Demirbaş: 02421, 1247. Çağrıcı, Mustafa. "Kanaat," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 24: 289-290. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.
- Çiftçi, Ömer. "Fatîn Davud Hâtîmetü'l-Eş'âr: Fatîn Tezkiresi." Yüksek lisans tezi, İnönü Üniversitesi, 1996. Ulusal Tez Merkezi (480134).
- Demir, Recep. "Hoca Neş'et'in Şeyh Galip İçin Yazdığı Mahlasname ve Şeyh Galip'in Cevabı". VII. *International European Conference On Social Sciences* içinde, ed. Burçin Henden Şolt. IKSAD Global Publications, 2022.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. "Kur'an-ı Kerim Portalı". Erişim 31 Ekim, 2024, <https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-tefsir-1/tin-suresi-95/ayet-1/kuran-yolu-meali-5>
- Doğan, Ahmet. "Yunus Emre Divanı'nda İdeal İnsan", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8, no. 13 (2013): 829-839. Erişim 4 Aralık, 2024, DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.5851>
- Doğan, M. Nur. *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk: Metin, Düzyazıya Çeviri, Notlar ve Açıklamalar*. Yelkenli Yayınevi, 2017.
- Elmalı, Hüseyin. "Hassân b. Sâbit," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 16: 399-402. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Erzen, M. Halil. "Divan Şiirinde Mahlas Kullanma Geleneği ve Bu Geleneğin Modern Şiire Yansımaları", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (TAED)* 59, (2017): 41-73. Erişim 4 Aralık, 2024, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/308853>
- Genç, İlhan. *Hoca Neş'et Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divân'ının Tenkidli Metni*. İzmir, 1996.
- Genç, İlhan. "Bir Mahlas-nâme Örneği: Mahlas-nâme-i İzzet Beg", *Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 12, (2006): 91-106.
- Genç, İlhan. "Nâbî'nin Çağının Problemlerine Sunduğu Modelin Ahlakçı Boyutu". *Şair Nâbî Sempozyumu* içinde, ed. Ali Bakkal. Şanlıurfa Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, 2009.
- Genç, İlhan. "Mahlâsnâme ve Kaside İlişkisi Üzerine Bir Mukayese", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies* 6, no. 2, (2006): 317-331. Erişim 4 Aralık, 2024, https://turkoloji.cu.edu.tr/ESKI%20TURK%20%20EDEBIYATI/ilhan_genc_mahlasname_kaside_iliskisi.pdf
- Gibb, E. J. Wilkinson. *Osmanlı Şiir Tarihi*, 3-5. Akçağ Yayınları, 1999.
- İpşirli, Mehmet. "Beylikçi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 6: 78-79. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.
- Kalkışım, M. Muhsin. "Şeyh Gâlib Divânı." Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992. Ulusal Tez Merkezi (20406).
- Kurnaz, Cemal. "Hümâ," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 18: 478. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Mehmed Murad Nakşibendî (yz). *Murad Molla Divanı*. Süleymaniye Ktp. M. Arif - M. Molla Nu:149, 1290.
- Muallim Naci. *Osmanlı Şairleri*. haz. Cemal Kurnaz. Akçağ Yayınevi, 2000.
- Oğraş, Rıza. "Hoca Neş'et Divanı: İnceleme ve Tenkidli Metin." Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1991. Ulusal Tez Merkezi (16842).
- Osmânzâde Hüseyin Vassâf. *Sefîne-i Evliyâ* 2. haz. M. Akkuş, A. Yılmaz. Kitabevi Yayınları, 2006.
- Öksüz, Zehra. "XVIII. Asır İstanbulu'nun Kültür Merkezleri Olarak Edebiyat Mahfilleri: Kültürel Mirasın Aktarımında 'Edebiyat Mahfilleri'nin Rolü", *International Journal of Sport Culture and Science* 3, no. 4 (2015): 141-158. Erişim 4 Aralık, 2024, <https://doi.org/10.14486/IJSCS369>
- Öngören, Reşat. "Hatm-i Hâcegân," *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 16: 476-477. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1997.
- Özcan, Nurgül. "Seyyid İbrâhim Hanîf'in Siyer-i Nebî'si", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23 (2011): 171-186. 4 Aralık, 2024, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117896>
- Pertev Efendi. *Divân-ı Neş'et: Mukaddime*. Topkapı Sarayı Müzesi, Hazine, No: 933.
- Ramazanoğlu Özcan, Nurhan. "Seyyid İbrahim Hanîf'in Hayatı, Eserleri ve Hâsıl-ı Hacc-ı Şerîf li-Menâzili'l-Haremeyn Adlı Eserin İncelemesi." Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2011. Ulusal Tez Merkezi (302169).
- Şemseddin Sami. *Kâmûs-ı Türkî*. Kapı Yayınları, 2009.
- Tahirül Mevlevî. *Edebiyat Lügati*. haz. K.E. Kürkçüoğlu. Enderun Kitabevi, 1973.
- Türk Dil Kurumu. "Güncel Türkçe Sözlük". Erişim 31 Ekim, 2024, <https://sozluk.gov.tr/>
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. Marifet Yayınları, 1999.
- Uzun, Adnan. "Mahlasnâmelerde Genç Şairlere Öğütler". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 9, no. 2, (2022): 238-255. Erişim 4 Aralık, 2024, <https://dergipark.org.tr/en/pub/rteusbe/issue/74407/1152904>
- Uzun, Şerife. "Na't Geleneğinde Şeyh Gâlib Örneği", *Turkish Studies -International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 9, no. 6 (2014): 1093-1106. Erişim 4 Aralık, 2024, DOI: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.6639>
- Yıldırım, Ali. *Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlas-nâmeler*. Akçağ Yayınları, 2006.

